

บทที่ ๒

ประวัติละครชาตรีเมืองเพชร

ความเป็นมาและวิวัฒนาการของละครชาตรีเมืองเพชร จากหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญของจังหวัดเพชรบุรีมีการบันทึกไว้น้อยมาก ผู้วิจัยจึงต้องอาศัยการสืบค้นประวัติละครชาตรีเมืองเพชร จากการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีและผู้เกี่ยวข้องกับการแสดงละครชาตรีเมืองเพชร และได้ศึกษาประวัติละครชาตรีเมืองเพชรจากสภาพทั่วไปและเหตุการณ์สำคัญของจังหวัดเพชรบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2539) อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจประวัติละครชาตรีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และได้ศึกษาพัฒนาการของละครชาตรีเมืองเพชรจากสภาพของจังหวัด และการแสดงละครเมืองเพชรในอดีตจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยมีข้อจำกัดด้านเอกสารอ้างอิงซึ่งปรากฏหลักฐานไม่ชัดเจนนัก จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เริ่มมีหลักฐานข้อมูลที่ชัดเจนขึ้นโดยอาศัยข้อมูลหลักฐานจากกฎหมาย ประกาศ ระเบียบของทางราชการ พงศาวดาร เหตุการณ์ทางการเมือง ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ยังได้อาศัยข้อมูลจากวรรณกรรม จากคำบอกเล่า บทความ ของบุคคลร่วมสมัย

ผู้วิจัยจึงได้มุ่งประเด็นการศึกษาประวัติละครชาตรีเมืองเพชร จากสภาพทั่วไป และเหตุการณ์สำคัญในจังหวัดเพชรบุรี โดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา คือ

1. สมัยทวารวดี ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3
2. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2539)

1. สมัยทวารวดี ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

จังหวัดเพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญมาแต่โบราณกาล เป็นเมืองหน้าด่าน และเมืองท่าที่มีทางออกสู่ทะเล ประกอบกับเป็นเมืองที่กษัตริย์ทรงเสด็จแปรพระราชฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จังหวัดเพชรบุรีจึงเป็นแหล่งที่สังสมศิลปวัฒนธรรม งานฝีมือของช่างสิบหมู่ ตลอดจนการแสดงมหรสพประเภทต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง (กรมวิชาการ, 2536)

จังหวัดเพชรบุรี หรือมีชื่อเรียกมาแต่โบราณว่า “พริบพรี” (สมบูรณ แก่นตะเคียน, 2525) และมีชื่อปรากฏอยู่ในจารึกวัดเสมามือง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ว่า “ภัชริภัชร์” ซึ่งมีอายุประมาณ พ.ศ. 1318 (หม่อมเจ้าสุภัททดิศ ดิศกุล อ้างถึงในเศษย์ เกิดเจริญ, 2538) จากชื่อที่ปรากฏในจารึกแสดงให้เห็นว่า จังหวัดเพชรบุรีน่าจะเป็นเมืองที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเมืองเก่าแก่

นักปราชญ์ได้กำหนดช่วง “สมัยทวารวดี” อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ถึง 16 ซึ่งเมืองต่าง ๆ ในดินแดนสุวรรณภูมิได้มีการพัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ ปกครองโดยกษัตริย์ มีรูปแบบทางศาสนา และศิลปวัฒนธรรม (ศรีศักร วัตติโกคม, 2534) จากจดหมายเหตุการเดินทางของหลวงจีนได้เรียกอาณาจักรนี้ว่า “โตโตปไต” (จดหมายเหตุจีน อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2534) อันประกอบด้วย เมืองราชบุรี เพชรบุรี คูบัว พงศิก นครปฐม กำแพงแสน ทัพบุรี นครสวรรค์ ลำพูน ฯลฯ (สมบูรณ แก่นตะเคียน, 2525) นอกจากนี้ รศ. ศรีศักร วัตติโกคม (ศรีศักร วัตติโกคม, 2534) ได้สันนิษฐานว่า สมัยทวารวดีนี้มีคนตรินาภูตศิลป์ปรากฏขึ้นแล้ว เช่น การเล่นดนตรี ฟ้อนรำถวายแด่สังคคีสิทธิ์ ดังปรากฏหลักฐานในแผ่นทองแดงซึ่งขุดพบที่เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี มีใจความกล่าวถึงกษัตริย์ “ศรีธรรมวรมัน” ที่ได้ทรงถวายเสลียงและการแสดงฟ้อนรำ ขับร้องดนตรีแด่พระศิวะ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงให้ข้อคิดเห็นไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายานว่า “ประมาณพันปีเศษมาแล้วเมืองเพชรบุรีมีกษัตริย์ปกครองเช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราชจนถึงสมัยอยุธยา ทั้งสองเมืองจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงศรีอยุธยา” พระนามของกษัตริย์เมืองเพชรบุรีที่ปรากฏมี 6 พระองค์ คือ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2471)

1. พระพนมทะเลศรีมหาธาตราช
2. พระพนมไชยศิริ
3. พระกฤตติสาร
4. พระอินทรราชา
5. พระเจ้าอู่ทอง
6. เจ้าสาม

เมืองเพชรบุรีเคยได้เป็นเมืองหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย เช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช ดังปรากฏในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยซึ่งกล่าวถึงอาณาเขตของกรุงสุโขทัยในสมัย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราชว่า “เบื้องหัวนอนรอดที่ พระบาท แพรก สุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช ผังทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว” (ยอร์ช เซเดส์, ผู้แปล 2467) และเพชรบุรี ยังเป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้าจากปากน้ำเพชรบุรีไปทางบกระหว่างกรุงสุโขทัยกับนครศรีธรรมราช (เอกสารสัมมนาวิจัย เรื่อง เพชรบุรี, 2530) นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลในการติดต่อกับประเทศจีน ดังในจดหมายของชาวจีน สมัยพระเจ้าหงวนลีไจ้วฮ่องเค้ ใน พ.ศ.1837 กล่าวว่า “กัมพูปือตั้ง” แห่งเมืองปักกิ่งอันปฏิลีเยะ (เมืองเพชรบุรี) ส่งชุดมาถวายเครื่องบรรณาการ (มหาดไทย, 2537 และศรีศักร วัลติโกคม, 2534)

จะเห็นว่า เมืองเพชรบุรี เกิดขึ้นมาก่อนสมัยทวารวดี มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมืองใหญ่ ๆ เช่น นครศรีธรรมราช สุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา และติดต่อกับชาวจีน ซึ่งน่าจะมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตนเอง และมีการแลกเปลี่ยนผสมผสานวัฒนธรรมระหว่างกัน เพื่อการติดต่อสื่อสาร ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรม เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ เช่น พระพุทธรูปหล่อขนาดใหญ่ คือ พระพุทธรูปสุวรรณเจด (ปัจจุบันเชิญไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร) หรือที่รู้จักกันเรียกว่า หลวงพ่อโต เจดีย์สมัยทวารวดีขนาดใหญ่ ที่บ้านทุ่งเศรษฐี ตำบลนายาง อำเภอชะอำ และโบสถ์มาวัดมหาธาตุวรวิหารมีลายเครือเถาแบบทวารวดี (ศรีศักร วัลติโกคม, 2534) ดังนั้นศิลปปะการละคร นาฏศิลป์ คนตรี น่าจะเกิดขึ้นแล้วในเมืองเพชรบุรี

จากบันทึกของดาตูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสที่เข้ามาในกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (สันต์ ท. กมลบุตร, แปล 2510) ในพงศาวดารเหนือ ตลอดจนหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า และมีหลายตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ผู้สร้างกรุงศรีอยุธยา (ศรีศักร วัลติโกคม, 2534) พอสสรุปได้ว่า พระเจ้าอู่ทอง กษัตริย์องค์ที่ 5 ของเมืองเพชรบุรีได้สร้างเมืองหลวงขึ้นใหม่ที่ตำบลหนองโสน ทรงตั้งชื่อว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาฉัตรบวรรัตนราชธานีบุรีรมย์” และทรงสถาปนาพระนามของพระองค์ใหม่ว่า “พระเจ้ารามธิบดีสุริยวงศ์” เมื่ออยุธยาเป็นปึกแผ่นมีอำนาจปกครองสุโขทัย เพชรบุรีจึงขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่นั้นมา

กรุงศรีอยุธยาซึ่งกลายเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และศิลปวัฒนธรรม จากหลักฐานพงศาวดาร จดหมายเหตุกรุงเก่า โบราณวัตถุ โบราณสถาน ได้กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาตอนต้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991-2031) ได้มีการติดต่อกับชาวจีนและชาวตะวันตก และชาวตะวันออก มีชาวโปรตุเกสเข้ามารับราชการ และในด้านศิลปวัฒนธรรมมีการกำหนดรูปแบบมาตรฐานเป็นที่ยอมรับทั่วราชอาณาจักร มีทั้งคนศรี

ในการประกอบพิธีและพระราชพิธีต่าง ๆ มีการประกอบพิธีปิดเสนียดัญไร ในพิธีกรรมต่าง ๆ สิ่งที่เขาไม่ได้ก็คือ การแสดงนาฏศิลป์คนตรี ซึ่งปรากฏอยู่ในกฎหมายเข็รบาลว่า “ให้มีระบำเดิน พิณพาทย์ กลองครุฑคนตรีประโคมทั้ง 4 ประตุ” ความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาได้หยุดชะงักลงเมื่อเกิดสงครามกับพม่าและเสียกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 1 ใน พ.ศ. 2112 จนกระทั่ง พ.ศ. 2127 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงประกาศอิสรภาพ และได้มีการพัฒนาฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาให้รุ่งเรืองอีกครั้งในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173 - 2198) ดังจะเห็นได้จากพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ ได้มีการสร้างพระเมรุมาศ และพระโกศ เพื่อประดิษฐานพระบรมศพ และจัดให้มีมหรสพฉลองอันได้แก่ คนตรี ระบำละคร (ศรีศักร วัลติโกดม, 2534)

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199 - 2231) ประเทศไทยได้มีการค้าขายกับชาวต่างชาติ มีชาวต่างชาติเข้ามาตั้งหลักปักฐานค้าขายและรับราชการเป็นจำนวนมาก มีการรับรองราชอาคันตุกะ และชนชั้นสูง เพื่อแสดงถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะการคนตรีและนาฏศิลป์เพื่อต้อนรับแขกเมือง การรื่นรมย์ในราชสำนัก ดังที่ชาวฝรั่งเศส ชื่อ กีย็ คาชาร์ด (GUY TACHARD) ซึ่งเดินทางเข้ามาในปลายศตวรรษที่ 15 และได้เขียนถึงการแสดงละครในราชอาณาจักรไทยว่า เป็นการแสดงเกี่ยวกับความรักและพระราชพิธีที่ยอดเยียม (1686 : 215 อ้างถึงใน MARY LOUISE GROW, 1991) ไชมอน เคอ ธา ลูแบร์ (SIMON DE LA LOUBERE, 1963) ชูพิเศษของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ได้แสดงความประทับใจกับการแสดงละครในราชอาณาจักรไทย สมัยสมเด็จพระนารายณ์คล้ายเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ รศ.ศรีศักร วัลติโกดม (2534) กล่าวว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้เกิดวรรณคดีหลายฉบับตีบทออกมา จนถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเป็นช่วงที่คนตรีนาฏศิลป์ได้พัฒนาในระดับมาตรฐาน จากในพระราชวังสู่วังหน้า และแพร่ไปตามวังเจ้านายถึงบรรดาขุนนางที่เป็นเจ้าเมืองในต่างภูมิภาค ผสมกลมกลืนกับการละเล่นพื้นบ้านที่มีอยู่เดิม ทำให้การแสดงละครมีลักษณะแตกต่างกันตามท้องถิ่น

จากจดหมายเหตุของมองซิเออร์เซเบเรต์ ราชทูตฝรั่งเศส (กรมศิลปากร, 2511) ได้กล่าวถึงเมืองเพชรบุรีในช่วงอยุธยาตอนปลาย (พ.ศ. 2230) ไว้ว่า “...วัดในเมืองนี้มีเป็นอันมาก และอยู่ใกล้ริมน้ำ...” การสร้างวัดเกิดจากความศรัทธาของประชาชนในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของชุมชนแต่ละกลุ่ม ใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและงานประเพณีต่าง ๆ จะเห็นว่าเมืองเพชรบุรีมีวัดเป็นจำนวนมาก และอยู่ริมแม่น้ำท่าลาดอง จึงอาจกล่าวได้ว่า เพชรบุรีเป็นเมืองขนาดใหญ่ มีประชากรจำนวนมาก ซึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มๆ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง

ของชุมชน การตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำลำคลองเพื่อความสะดวกในการสัญจร และการประกอบอาชีพ อีกทั้งแสดงให้เห็นความมั่งคั่งสมบูรณ์ ประชาชนอยู่อย่างมีความสุข จึงมีความคิดในการสร้างสรรค์ศิลปะ และแสดงให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา เพราะวัดในสมัยโบราณเป็นศูนย์รวมทางการศึกษา วรรณคดี ตลอดจนศิลปะแขนงต่าง ๆ ดังที่ มนุ อุคฆเวช (2529) ได้กล่าวไว้ว่า “สังคมเพชรบุรีสมัยอยุธยาเป็นสังคมเกษตรกรรม” โดยสภาพพื้นที่แล้ว ชาวเพชรบุรีน่าจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการประมง ซึ่งหลังจากการเก็บเกี่ยวพืชผลทางการเกษตรและการประมงแล้ว ชาวบ้านน่าจะมีกิจกรรมเพื่อการพักผ่อนสังสรรค์กันในกลุ่ม โดยการร้องรำเพื่อความบันเทิงใจ และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพของตน

เนื่องจากทำเลที่ตั้งของเมืองเพชรบุรีเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นปัจจัยสำคัญช่วยส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ผลผลิตด้านการเกษตรและการประมงมีมากเกินบริโภค จึงนำสินค้าต้องเรือ ไปจำหน่ายถึงเมืองหลวงคือ พระนครหรืออยุธยา ซึ่งนอกจากจะแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว ย่อมมีการแลกเปลี่ยนความคิดและศิลปวัฒนธรรม ดังปรากฏในหนังสือคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (2507) ไว้ว่า “...ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลมเมืองเพชรบุรี แลบ้านบางตะนูน แลบ้านบางทะเล บุรุษทุกกะปี นำปลา ปูเค็ม ปลาทุเร้า ปลากระพง ปลาหู ปลากระเบนอย่าง มาออกเรือขายแถววัดพระนางเชิง...”

เมืองเพชรบุรียังมีความสำคัญในฐานะเมืองหน้าด่าน อาณาเขตด้านตะวันตกของเมืองเป็นเขตติดต่อกับประเทศพม่า ข้าศึกจะเดินทัพมาทางเมืองมะริด ทวาย และตะนาวศรี เข้ามาในเมืองเพชรบุรีก่อนจะถึงกรุงศรีอยุธยา ยิ่งไปกว่านั้นเมืองเพชรบุรียังเป็นเมืองเชื่อมระหว่างกลุ่มเมืองภาคกลางและหัวเมืองปักษ์ใต้ ประกอบกับเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์สามารถสะสมเสบียงให้กับกองทัพได้ จึงทำให้กลายเป็นฐานยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการป้องกันความมั่นคงของเมืองหลวง ดังเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2302 ในสมัยพระเจ้าเอกทัศ กองทัพพม่าได้ยกทัพเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยา โดยมุ่งเข้าตีเมืองเพชรเป็นแห่งแรก (กรมศิลปากร, 2506)

นอกจากนี้เพชรบุรียังเป็นเมืองที่มีทัศนียภาพสวยงามและอยู่ไม่ไกลจากเมืองหลวง จากพระราชพงศาวดารกล่าวไว้ว่า พระมหากษัตริย์หลายพระองค์โปรดที่จะเสด็จมาประพาสและประทับที่เมืองเพชรบุรี เช่น เมื่อ พ.ศ. 2134 สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จพร้อมด้วยพระอนุชาคือสมเด็จพระเอกาทศรถ เสด็จประพาสทางน้ำโดยเรือพระสุพรรณวิมานนาวา ณ ตำบลตามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อทรงเบ็ด ดังปรากฏข้อความว่า “...อภิมัชฌม ผุ้งมัชฌากร อันมีนานาพรรณ อันมีในกลางมหาสมุทร ก็ทรงเบ็ดได้ปลาฉลาม...” ทรงมี

พระราชโองการให้สร้างพระตำหนักที่ตำบลโดนคหลวง จังหวัดเพชรบุรี แล้วประทับเรือ
สุพรรณวิมาน* เสด็จทางสถลมารคเข้ามายังเมืองเพชรบุรี

ต่อมาในปี พ.ศ. 2246 ได้มีกษัตริย์สมัยอยุธยาเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี ที่ตำบล
โดนคหลวง คือ สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ (กรมศิลปากร, 2515) ทรงมีศรัทธาต่อพระเถระ 2 รูป
คือ สมเด็จพระเจ้าแดงโมและพระอาจารย์แสง (เพชรบุรี, 2537) สมเด็จพระเจ้าแดงโมเดิมเป็นพระภิกษุ
จำพรรษาที่วัดใหญ่สุวรรณาราม ภายหลังได้รับสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระสังฆราชราชาคณะ และ
เป็นพระอาจารย์ของเจ้าฟ้าเพชรและเจ้าฟ้าพร พระราชโอรสในสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ ดังนั้น
เมื่อสมเด็จพระเจ้าแดงโมทำการบูรณะวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ
จึงพระราชทานพระตำหนัก (หรือห้องพระโรง) และเครื่องไม้มาอนุโมทนา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแดงโม
ได้นำมาปรับปรุงและสร้างเป็นศาลาการเปรียญ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ (ศรัณย์ ทองปาน,
2534) สำหรับพระอาจารย์แสงเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ที่วัดบันไดอิฐ เป็นพระอาจารย์ใน
ด้านวิชาอาคมของสมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ จากตำนานกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสือทรงโปรดให้
สร้างถนนปูด้วยอิฐจากท่าน้ำถึงวัด และพระราชทานเรือประทุน 1 ลำ และโปรดให้สร้างภูมิจี
ติกลววยยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

จากสภาพทั่วไปของเมืองเพชรบุรีในสมัยอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองใหญ่ที่มีความเจริญ
รุ่งเรือง ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางและด้วยสาย
สัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างเมืองเพชรบุรีกับกรุงศรีอยุธยา เมืองเพชรบุรีจึงได้รับการถ่ายทอด
วัฒนธรรมประเพณีจากกรุงศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จากงานด้านศิลปกรรมที่ปรากฏอยู่ในจังหวัด
เพชรบุรี ได้แก่ ฐานอาคารรูปโค้งสามภาคกษณะสถาปัตยกรรมแบบอยุธยา ลายปูนปั้นหน้าจั่ว
ของโบสถ์วิหาร จิตรกรรมฝาผนังแบบอยุธยาโดยใช้สีเอกรงค์ (เนาวรัตน์ เทพศิริ, สัมภาษณ์,
9 มกราคม 2540) มีการสร้างเมรุและโกศปลงศพตามแบบของหลวงและเป็นประเพณีนิยมที่
สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ กล่าวกันว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทาน
พระบรมราชานุญาตไว้ เพื่อเป็นการรักษามือช่างของชาวเมืองเพชรบุรี (ศรัณย์ ทองปาน,
2534)

* ศรัณย์ ทองปาน (2534) ได้ให้ข้อสันนิษฐานว่า การเสด็จประพาสทางทะเลครั้งนั้น
น่าจะเป็นการชักซ้อมการเคลื่อนกำลังทัพเรือที่ประดับสรรพ ด้วยเครื่องพิชัยศาสตราวุธหามา
และเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับภูมิประเทศนั้น

นอกจากนี้ยังมีงานศิลปกรรมร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยา เช่นศาลาการเปรียญวัดใหญ่สุวรรณาราม จิตรกรรมฝาผนังภาพเทพชุมนุมที่อุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จิตรกรรมฝาผนังวัดเกาะแก้วสุทธารามเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง (ศรีศักร วัลติโกคม, 2534) มีจารีกระบุว่า นางทองได้ให้สร้างขึ้น เมื่อ ปี พ.ศ. 2277 (ศรีธัญ ทองปาน, 2536) จิตรกรรมสมุดข่อยที่วัดลาดฝีมือช่างสมัยอยุธยา วิหารวัดพุทธไสยาสน์ และอุโบสถวัดสระบัว เป็นต้น จนกระทั่ง พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาได้เสียกรุงแก่พม่าเป็นครั้งที่ 2 แต่เมืองเพชรบุรีมิได้เสียหายเท่ากับกรุงศรีอยุธยาเพราะเป็นการยกทัพผ่านไปยังกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากศิลปกรรมแบบอยุธยาซึ่งปรากฏอยู่ที่เมืองเพชรบุรีในสภาพสมบูรณ์กว่าที่กรุงศรีอยุธยามาก ศิลปกรรมสมัยอยุธยาที่เมืองเพชรบุรีจึงดำรงรักษาสืบมา ซึ่งเท่ากับชาวเมืองเพชรบุรีเป็นผู้สร้างวัฒนธรรมสมัยอยุธยาไว้ด้วย (จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, 2534) อ้างถึงในรัชชวาลย์ วงษ์ประเสริฐ, 2538) จึงอาจกล่าวได้ว่าศิลปทางด้านดนตรีนาฏศิลป์ของเมืองเพชรบุรีน่าจะยังคงรักษาและมีอยู่สืบต่อมาจนถึงสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้รวบรวมผู้คนเพื่อกู้กรุงศรีอยุธยาสำเร็จโดยใช้เวลารวม 7 เดือน และปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พร้อมทั้งสถาปนาธนบุรีเป็นเมืองหลวง เมืองเพชรบุรียังคงเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญเช่นเคย ในปี พ.ศ. 2312 พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงยกทัพไปปราบปรามหัวเมืองทางใต้ เจ้าเมืองเพชรบุรีได้ยกทัพไปร่วมด้วย (สำนักงานจังหวัดเพชรบุรี, 2538) ในปี พ.ศ. 2317 ได้เกิดศึกพม่าที่บางแก้ว จังหวัดราชบุรี เจ้าเมืองและไพร่พลเพชรบุรีได้เข้าร่วมในสงครามปิดล้อมพม่าอย่างยาวนาน (มยุ อุคฆเวช, 2539) และในปี พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์และได้กวาดต้อนพวกไทยทรงดำมาช่วยเสริมกำลังไพร่พลในเมืองเพชรบุรี

จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ (พ.ศ. 2325 - 2336) ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และทรงสร้างราชธานีแห่งใหม่ (พ.ศ. 2328) คือ กรุงเทพมหานคร เมืองเพชรบุรีจัดให้เป็นหัวเมืองชั้นใน อยู่ในความรับผิดชอบของสมุหกลาโหม (จดหมายเหตุ รัชกาลที่ 1, อ้างถึงในกรมวิชาการ, 2536) และเมืองเพชรบุรียังคงเป็นเมืองหน้าด่านทางตะวันตก จนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 การทำสงครามกับประเทศพม่าสิ้นสุดลง เนื่องจากประเทศพม่ามีกรณีพิพาทกับอังกฤษ แต่เมืองเพชรบุรียังคงเป็นหัวเมืองสำคัญที่ควบคุมหัวเมืองปักษ์ใต้ ซึ่งยังกระด้างกระเดื่อง ดังเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2375 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง หรือ สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ยกทัพไปปราบปราม

ในครั้งนั้นพระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพยกไปสมทบกับเจ้าพระยาพระคลัง จากเหตุการณ์ที่กล่าวมา จะเห็นว่าเมืองเพชรบุรีแม้จะเป็นเมืองหน้าด่านต้องทำศึกสงครามมาโดยตลอด แต่ไม่ปรากฏว่า ถูกเผาหรือทำลายเมืองแต่อย่างใด โบราณสถานและโบราณวัตถุ ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณี ต่าง ๆ ยังคงสืบทอดต่อมา ซึ่งอาจรวมถึงวัฒนธรรมประเพณีทางด้านนาฏศิลป์คนตรี

2. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จนถึง ปัจจุบัน (พ.ศ. 2539)

ความสำคัญของเมืองเพชรบุรีในฐานะเมืองหน้าด่านได้ลดลงเมื่อสงครามสิ้นสุดลง แต่เมืองเพชรบุรียังคงมีความเกี่ยวข้องกับราชสำนัก เพราะเป็นเมืองที่มีภูมิประเทศสวยงามและอยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร จึงทำให้เมืองเพชรบุรีได้รับวิทยาการใหม่ ๆ จากเมืองหลวง โดยเฉพาะการแสดงละคร ซึ่งมีอิทธิพลต่อละครชาตรีเมืองเพชรบุรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2411) ทรงเป็นพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) และพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี พระองค์ทรงให้ความสนพระทัยต่อเมืองเพชรบุรี และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบนเขามหาสวรรค์ (เดิมชื่อเขามหาสมณ) ในปี พ.ศ. 2401 ซึ่งอยู่บนฝั่งตะวันตกริมแม่น้ำเพชรบุรี โดยทรงพระราชทานนามว่า "พระราชวังพระนครคีรี" เพื่อใช้เป็นที่ประทับแรม ดือนรับราชอาคันตุกะ และประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ในบริเวณพระนครคีรีมีพระที่นั่งหลายองค์ เช่น พระที่นั่งเพชรภูมิ พระที่นั่งปราโมทย์มไหสวรรค์ พระที่นั่งเวษันต์วิเชียรประสาธ และพระที่นั่งสัตตาคารสถานซึ่งใช้เป็นที่ประทับเพื่อทอดพระเนตรนาฏศิลป์หรือ โขน จากพระที่นั่งนี้ประมาณ 5 วา จะพบโรงมหรสพ* (บุญเยี่ยม เข้มเมือง, 2530) นอกจากนี้ยังทรงประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น พระราชพิธีแรกนา พระราชพิธีโสกันต์ พระเจ้าลูกเธอ การเสด็จทอดกฐินและผ้าป่า นับเป็นการส่งเสริมประเพณีและวัฒนธรรมหัวเมือง ทำให้ชาวเมืองเพชรบุรีได้รับการถ่ายทอดระเบียบจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะ

* มีลักษณะคล้ายเวทีการแสดงปัจจุบัน คือ เวทีเป็นรูปครึ่งวงกลม ก่อทำแพงทึบเหมือนเป็นฉากกั้นกับส่วนที่พักนักแสดง มีประตูเข้าออก 2 ทาง ตอนหน้าโรงเป็นลานกว้าง ไม่มีหลังคาใช้เป็นที่สำหรับคนดู ด้านขวาเป็นมุขที่ประทับ เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จแปรพระราชฐาน

หรือประกอบพระราชพิธีสำคัญใด ๆ จะมีการจัดเตรียมพระราชพิธีให้สมพระเกียรติ และมักมี มหรตพสมโภช ดังเช่นในการเสด็จแปรพระราชฐานเพื่อประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ของ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระนครคีรี มักจะมีละครราชสำนักโดยเสด็จมา ถวายให้ทอดพระเนตรเป็นประจำ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรชาวเมืองเพชรบุรี เข้าชม ดังในปี พ.ศ. 2407 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จัดพิธีโสกันต์พระ เจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าพัชรกิติยาภรณ์* และพระองค์เจ้ามณฑลยาภรณ์** บนพระนครคีรีเมือง เพชรบุรี โปรดให้มีมหรตพสมโภชและมีละครของหลวง*** แสดง ซึ่งมีเจ้าจอมมารดาควา[†] พระสนมเอกในรัชกาลที่ 4 แสดงเป็นอิเหนา ทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้บรม วงศานุวงศ์ ตลอดจนข้าราชการและชาวเมืองเพชรบุรีชมการแสดงในบริเวณพระราชฐานชั้นนอก และมีชาวบ้านนำพวงมาลัยมาให้อิเหนาโดยมีผู้ว่าเป็นการคิดพระราชประเพณี (กรมหมื่น พิทยลาภพฤฒิยากร, 2507) ซึ่งการนำพวงมาลัยไปให้ผู้แสดงหรือตัวละครที่ชื่นชอบ ย่อม แสดงให้เห็นว่าคนเมืองเพชรบุรีมีวัฒนธรรมในการชมละครตามแบบของตนเอง ด้วยพระมหา กรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรง โปรดให้ชาวเมืองเพชรบุรีได้มีโอกาส ชมละครหลวงของราชสำนัก อันอาจจะส่งผลให้กับวงการละครชาตรีเมืองเพชร ซึ่งได้เห็น การแสดงละครหลวงเกิดการตื่นตัวในการแสดงละคร และนำมาปรับใช้กับการแสดงละครเมือง เพชรบุรีให้มีมาตรฐานยิ่งขึ้นต่อไป

* พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4 กับเจ้าจอมมารดาแพ ประสูติ พ.ศ. 2397 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2449

** พระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4 กับเจ้าจอมมารดาจันทร์ ประสูติ พ.ศ. 2397 สิ้น พระชนม์ พ.ศ. 2428

*** ละครหลวงครั้งนั้นมีทั้งละครหุ่นใหญ่และละครสำหรับเล็ก ไปร่วมแสดงในคืนวัน โสกันต์ ดังที่ท้าวภักขสารถี (หนังสือที่ระลึกในการทำบุญอายุครบ 7 รอบ, 2484) ได้ บันทึกลงไว้ว่าในงานพระราชพิธีโสกันต์พระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์นี้ โปรดเกล้าให้ละคร สำหรับเล็กแต่งตัวเข้าชบวนเป็นนางสระ วันโสกันต์เวลาค่ำ แต่งละครขึ้นไปเล่นบนเขามไทย สวรรค์

[†] เจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 เป็นมารดาของพันเอกกรมขุนพิทยลาภพฤฒิยาตรา ผู้ต้นสกุล “โสณกุล ณ อยุธยา” ในรัชกาลที่ 5 ได้รับโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น ท้าววรจันทร์

ในการสร้างพระนครคีรีนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนขุนนางชั้นผู้ใหญ่จาก กรุงเทพมหานครที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการก่อสร้าง ได้จัดทำเนียบ หรือที่อยู่ที่พักริมแม่น้ำ เพชรบุรีฝั่งตะวันตก เพื่อความสะดวกในการดำเนินงาน และเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เสด็จประทับที่พระนครคีรีหลายครั้งและประทับครั้งละหลาย ๆ วัน (เพชรบุรี, 2525) เพชรบุรีจึงกลายเป็น “แหล่งสมาคมของขุนนาง” (นวลสวาท อัครวิธานนท์, 2535) ในสมัยนั้น พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นผู้ใหญ่นิยมตั้งคณะละครเพื่อเป็นเกียรติยศและความเพลิดเพลิน ในที่นี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงละครของกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส ผู้ซึ่งได้จัดทำเนียบที่จังหวัดเพชรบุรี เป็นผู้ดูแลรักษาผลประโยชน์ในเมืองแทนองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เช่น การทำนาหลวง การสร้างเจดีย์เขาพนมทวด บูรณะวัดมหาสมณาราม บูรณะถ้ำเขาหลวง ดังปรากฏหลักฐานในประชุมพงศาวดารและจดหมายเหตุในรัชกาลที่ 4 และจารึกในถ้ำเขาหลวง และศาลามเหศวรศิววิลาสในปัจจุบัน (ล้อม เฟื่องแก้ว, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2540) และละครของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหมดูแลหัวเมืองภาคใต้ตั้งแต่ชุมพร เพชรบุรี ราชบุรี และกาญจนบุรี

1. ละครของกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส พระนามเดิมคือ พระองค์เจ้านพวงศ์ กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารคำหอมเจ้าหญิงน้อย ทรงเป็นต้นสกุล “นพวงศ์ ณ อยุธยา” ท่านได้ฝึกหัดละครขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยได้ครูฝึกหัดจากผู้แสดงละครของกรมหลวงรักษัรณเรศ* ซึ่งท่านอาจจะนำละครมาแสดงในทำเนียบที่เมืองเพชรบุรี และชาวเมืองเพชรบุรีได้ชมการแสดงละครคณะนี้ด้วย

2. ละครสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นบุตรชายเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับท่านผู้หญิงจันโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้เป็นแม่กองสร้างพระราชวังพระนครคีรี ที่เมืองเพชรบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2402 (เสถียร ลายลักษณ์, 2478) และเป็นกำลังสำคัญทางราชการเมืองเพชรบุรี ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

* เป็นคณะละครที่มีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวละครใช้ผู้แสดงชายทั้งหมด และจะแสดงละครเรื่องอิเหนา ในบทพระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ 1

ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า มอพระราชทูรให้สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ดูแลตรวจ
 จัดทำทุกประการ (หอข. เอกสาร ร.5 กท. เล่ม 12 จ.ศ.1236) นอกจากนี้ท่านยังมีคณะละคร
 ซึ่งตัวละครสำคัญส่วนใหญ่เป็นหม่อมของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ เช่น หม่อมแยมเป็นนิเหนา
 หม่อมวันเป็นนางเอก หม่อมแสงเป็นนางจินตะหรา และหม่อมศิลาเป็นยักษ์ เป็นต้น (สมเด็จพระ
 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508) แสดงให้เห็นว่าท่านมีความสนใจการละครเป็นพิเศษ และ
 น่าจะนำคณะละครมาแสดงที่ท่านนิยบในเมืองเพชรบุรี เพื่อความบันเทิงภายหลังจากปฏิบัติ
 ราชการเสร็จสิ้น

การที่พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้ามาปฏิบัติราชการในเมืองเพชรบุรี
 และมีคณะละครเพื่อประดับเกียรติยศและเพื่อความบันเทิงภายหลังจากปฏิบัติราชการเสร็จสิ้น
 จึงทำให้ละครจากราชสำนักมีส่วนผลักดันให้กลุ่มละครเมืองเพชรบุรีได้พัฒนาการแสดงไปตาม
 อิทพิพของละครจากกรุงเทพมหานคร ดังจะได้กล่าวถึงสภาพการณ์ของละครเมืองเพชรบุรี
 ดังต่อไปนี้

จากการสัมภาษณ์ผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อสืบค้นประวัติละคร
 ชาตรีเมืองเพชรพบว่า มีข้อมูลหลักฐานอ้างอิงถึงน้อยมากที่ปรากฏชื่อผู้แสดงเป็นคณะละคร
 ร่วมสมัย 5 คณะ* ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งละครในเมือง คือ
 ละครหลวงอภัยพลรัักษ์ ละครหลวงทิพย์อาชญา ละครดาโป๊ต ละครชายปุย และนอกเมือง
 ในชุมชนบ้านแหลมที่ตำบลบางแก้วคือ ละครบางแก้ว จากละครทั้ง 5 คณะนี้ ที่สามารถสืบค้น
 ประวัติได้จากทายาทและผู้ที่ได้รับรู้เรื่องราวโดยการบอกเล่าสืบต่อกันมาก็คือ ละครหลวงอภัยพลรัักษ์

หลวงอภัยพลรัักษ์ ชื่อเดิมคือ นายสุข จันทรสุข มีอายุอยู่ในราว พ.ศ. 2378 - 2454
 (รูปภาพที่ 1 หน้า 20) เป็นชาวมืองเพชรบุรี อยู่ที่ตำบลหน้าพระลาน ใกล้วัดกำแพงแดง ภรรยา
 ชื่อ นางนุ่น** มีบุตรธิดารวม 9 คน และได้สืบเชื้อสายอาชีพการแสดงละคร*** คือ

* จากคำบอกเล่าและคำกลอนที่ผู้ให้สัมภาษณ์อายุกว่า 70 ปี ได้ฟังมาจากคำบอกเล่าของ
 คนรุ่นปู่ว่าเป็นคณะใหญ่สืบทอดมาจนถึงรัชกาลที่ 5 ดังคำกลอนที่ว่า “ดูละครหลวงอภัย
 เสียเท่าไรไม่ว่า ดูละครดาโป๊ตเสียทั้งไหนดทั้งหน้า ดูละครชายปุยพุงพลุ้ยเหมือนพุงหมา ดูละคร
 บางแก้วดูแล้วตงโรงสาย”

** พระครูถาวรพัชรคุณ เจ้าคณะตำบลท่าราบ ช้องสะแก เล่าให้ฟังว่า นางนุ่น ภรรยา
 หลวงอภัยพลรัักษ์เป็นเขลยมาจากเขมร

*** ดูแผนภูมิละครชาตรีสายตระกูลหลวงอภัยพลรัักษ์เพิ่มเติม ภาคผนวก ก หน้า 265

ภาพที่ 1

หลวงอภิพลรักษ์ (นายสุข จันทรสุข) มีอายุอยู่ในราว พ.ศ.2378 - 2454

ผู้แสดงละครชาตรีหรืออุสาคณสำคัญในจังหวัดเพชรบุรี

(ที่มาของภาพ สมบัติส่วนตัวของ นายสมพงศ์ จันทรสุข)

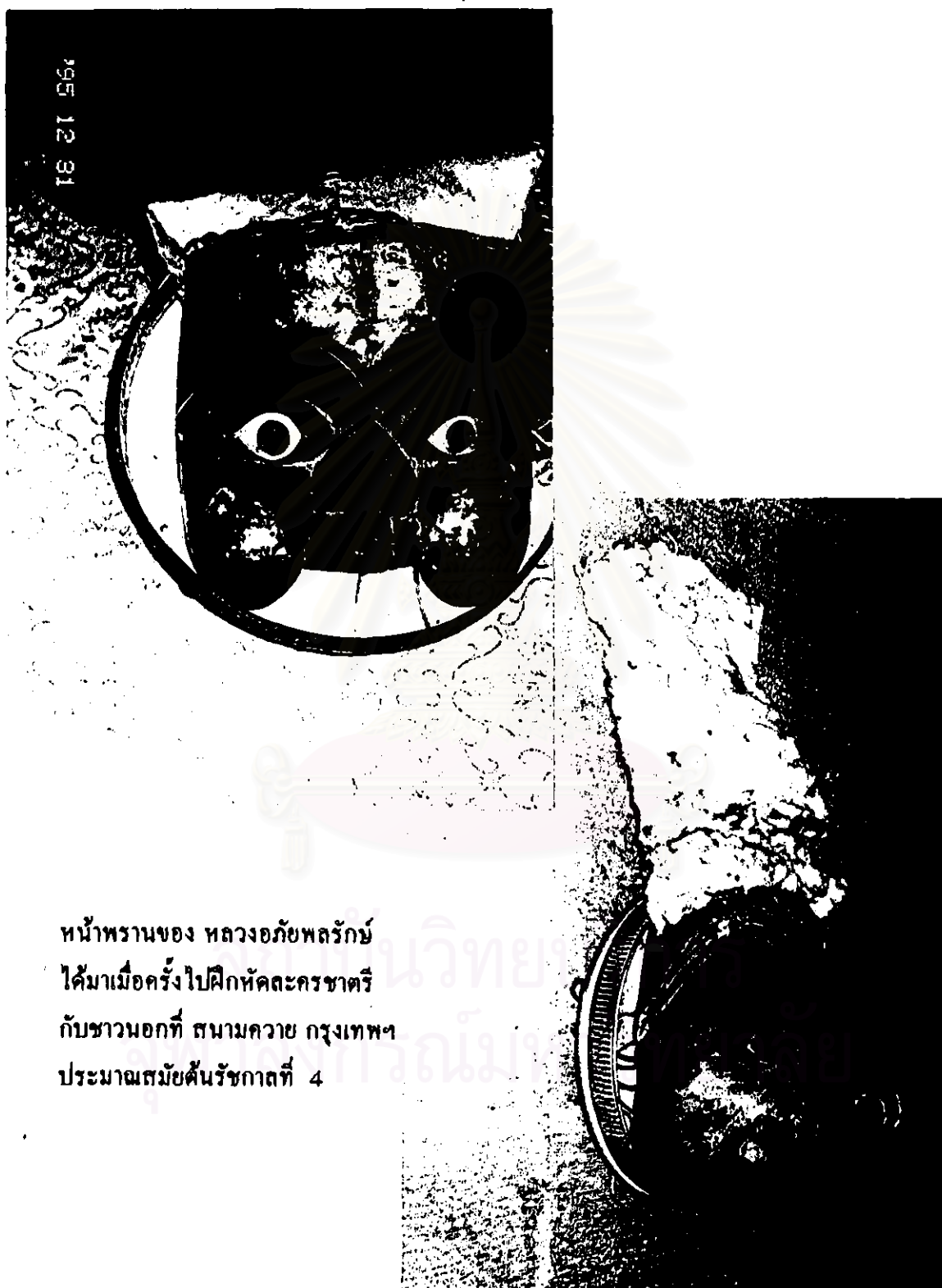
1. พรหม (หญิง)
2. บุญยัง หรือ บุญพิทักษ์ทัศนาศนา (ชาย)
3. แก้ว (ชาย)
4. เมือง หรือ หม่อมเมืองเป็นอนุภรรยาของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค)
5. เพ็ง (ชาย)
6. อิน (ชาย)
7. จัน (ชาย)
8. อบ (หญิง)
9. เพชร (ชาย) เป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

นายสุข จันทรสุข เป็นผู้สนใจละครมาตั้งแต่เยาว์วัย จากคำบอกเล่าของ นายวัน จันทรสุข (2441 - 2530) ซึ่งเป็นหลานว่า นายสุข สนใจวิชาเพื่อนร่ำมากได้พยายามเล่าเรียน ไม่ว่าจะจากเหนือ (พระนครศรีอยุธยา) หรือ ใต้ (นครศรีธรรมราช) (ธีรยุทธ ขวงศรี, สัมภาษณ์, 4 กันยายน 2537) อาจารย์โสภา กิมวังตะโก (2527) กล่าวว่า นายสุข สนใจการละครมาก เริ่มจากการช่วยขนเครื่อง เริ่มฝึกหัดแสดงกับคณะต่าง ๆ และตั้งคณะละครเป็นของตนเอง นอกจากนี้ จากคำบอกเล่าของย่าพรหม ซึ่งเป็นบุตรธิดาของนายสุขเล่าว่า นายสุขมีความสามารถทางโขนและละครชาตรีก่อนที่จะไปฝึกละครกับพวกชาวบ้าน (ปักมได้) ที่สนามควาย* และฝึกจนได้หน้าพรานโนรา** (สีแดงและสีดำ) ซึ่งใช้เป็นหน้ากากสำหรับแสดงเป็นพรานบุโรหิต และพรานบุญตัวละครในเรื่องพระสุธนมโนห์รา (สมพงษ์ จันทรสุข และสวัสดิ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537) ในระยะเริ่มแรกละครนายสุขมีแต่ผู้ชาย เพราะละครผู้หญิงมีเฉพาะในวังหลวงเท่านั้น (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2515) ดังที่นางพรหมได้เล่าว่า นางนุ่น (ย่าทวด) เริ่มฝึกละครเมื่อหลวงอนุญาตให้มีผู้หญิงแสดงละครได้ (นายทวี จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537) และในปีพ.ศ. 2398 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มี

* สนามควาย หรือสนามกระบือคือ สถานที่อยู่และที่แสดงละครชาตรีของชาวเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง และ สงขลา เมื่อครั้งอพยพมาอยู่ที่กรุงเทพมหานครในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

** หน้าพรานเป็นหน้ากากสำหรับตัวละครที่แสดงเป็นตัวพรานในการแสดงโนราชชาตรี (ธีรวัฒน์ ช่างสาน, 2538) อาจารย์ธีรยุทธ ขวงศรี ได้สันนิษฐานไว้ว่าหน้าพรานของหลวง อภัยพลรักษ์ มีอายุไม่น้อยกว่า 100 ปี (รูปภาพที่ 2 หน้า 22)

ภาพที่ 2

หน้าพรานของ หลวงอภัยพลรักษ์
 ได้มาเมื่อครั้ง ไปฝึกหัดละครชาตรี
 กับชาวนอกที่ สนามควาย กรุงเทพฯ
 ประมาณสมัยต้นรัชกาลที่ 4

พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้บุคคลทั่วไปใช้ผู้หญิงแสดงละครได้ ดังนั้นละครเมืองเพชรบุรีก็น่าจะมีผู้แสดงหญิงนับแต่นั้นมา

ขณะละครนายสุขมีโอกาสดำแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงทอดพระเนตร เมื่อเสด็จแปรพระราชฐานที่พระนครคีรี และเป็นที่พอพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์แก่นายสุขให้เป็น “หลวงอภัยพลรักษ์*” (นายทวี จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537) จึงทำให้ขณะละครนายสุขเป็นที่รู้จักในนามว่า ละครหลวงอภัย ซึ่งเป็นคณะที่มีชื่อเสียง มีงานแสดงมากขึ้น ทำให้ฐานะการเงินดีขึ้นจนสามารถปลูกเรือนไทย หมู่ 3 หลัง** บริเวณนอกชานกลางบ้านใช้เป็นที่เดินเส้าออกกำลังขาและฝึกละคร (สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537) ละครในเมืองเพชรบุรี นอกจากละครหลวงอภัยพลรักษ์แล้วยังมี ละครหลวงทิพย์อาชญา ละครดาไปต์ และ ละครบางแก้ว ที่ชุมชนบ้านแหลม

ในสมัยนี้ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการเสียดำละครในเมืองเพชรบุรี ดังในปี พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้จัดตั้งภานิละครขึ้นด้วยเห็นว่าเจ้าของละครได้ผลประโยชน์จึงต้องเสียดำช่วยราชการแผ่นดิน (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508) โดยได้กำหนดพิกัดเก็บภานิโขนละคร 26 หัวเมือง ซึ่งรวมเมืองเพชรบุรีด้วยดังปรากฏในสารตราว่าด้วย นำตั้งเจ้าภานิโขนละครหุ่นหนัง 4 เมือง (มธ. 4 รล-กท/๕9-76) คือ เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี เมืองปทุมธานีและเมืองเขื่อนขันธ์ ซึ่งเมืองเพชรบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่กำหนดพิกัดเก็บภานิละคร ละครชาตรี และการละเล่นอื่น ๆ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2402 ในที่นี้จะได้กล่าวถึงเฉพาะพิกัดภานิของละครชาตรีคือ “เล่นวันหนึ่งยังค่ำ ให้เรียกภานิ $\frac{1}{2}$ (50 สตางค์) เล่นกลางคืนให้เรียกภานิ $\frac{1}{3}$ (25 สตางค์) เล่นทั้งกลางคืนกลางวันให้เรียกภานิ $\frac{1}{3}$ (75 สตางค์)... ให้เงินนี้มเรียกภานิเจ้าของละครงานหาช่วยก็ให้เรียกภานิตามพิกัดนี้ ถ้าเล่นงานสมโภช พระราชวงศานุวงศ์และข้าพุดละอองธุลีพระบาทและเล่นฉลองวัดวาอาราม เล่นการสมโภช ซึ่งเป็นของหลวง เจ้าพนักงาน

* เป็นข้าราชการชั้นประทวนหัวเมือง ตำแหน่งทางสถิติ มีหน้าที่ควบคุมเลขและกำลังทหารส่วนหนึ่ง (ประสิทธิ์ วีรานันท์, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2537) ได้ดูบ้านของท่านเป็นที่สำหรับขังไพร่ที่ทำความผิด (สมพงษ์ จันทรสุข และ ทวี จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537)

** เรือนนอนหลังเล็กได้ถวายแก่วัดนาค ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี หลังใหญ่ตกเป็นของนายแก้ว บุตรชาย คนที่ 2 และได้ขายไปเมื่อ 50 ปีมาแล้ว ปัจจุบันคงเหลือเพียงเรือนครัว เป็นที่พักอาศัยของครอบครัว นายสมพงษ์ จันทรสุข (เหลน)

หมายไปย ถึงนายโชน จิว ละคร เพลง หุ่นหนัง ให้หมายไปยถึงเจ้าภาษี แล้วห้ามไม่ให้เจ้าภาษี เรียกภาษีเป็นอันขาด” (มร.4 รด - กพ/18 74 - 75) การเก็บภาษีแสดงให้เห็นว่าผู้แสดงละครมี รายได้ดี และแสดงเป็นอาชีพ จึงต้องเสียภาษีสืบเนื่องจากข้อความในพิถักภาษิตละครพบว่า เวลาที่ ใช้แสดงละครชาตรีแสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของละครชาตรี เมืองเพชร

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า การแสดงละครชาตรีเมืองเพชรในสมัยรัชกาลที่ 4 น่าจะอยู่ในช่วงสมัยแห่งการรับแบบอย่างละครหลวงจากราชสำนัก มาผสมผสานกับความรู้ที่มี อยู่ และพัฒนาโดยมีจุดประสงค์การแสดงมิใช่เพื่อความบันเทิงใจเพียงอย่างเดียว แต่มีการตั้ง เป็นคณะแสดงเพื่อประกอบอาชีพ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411 - 2453) พระองค์ทรงให้ความสนพระทัยเมืองเพชรบุรีเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถ (เสวยย์ เกิดเจริญ, 2523) ทรงเสด็จประพาสและประทับแรมที่เมืองเพชรบุรี หลายครั้งทรงทอดพระทัยกับทัศนียภาพอันงดงามและสมบูรณ์ของเมืองเพชรบุรี(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 อ้างถึงในเสวยย์ เกิดเจริญ, 2523) แต่เนื่องจากอากาศบนพระนครศิริไม่เหมาะกับพระ พลาณามัย (นวนลสวาท อัครวิธานนท์, 2535) จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังบ้านปืน ที่ตำบล บ้านหม้อ บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเพชรบุรี ในปี พ.ศ. 2453 แต่พระองค์เสด็จสวรรคต ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. 2453 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 เสด็จขึ้นครองราชย์ จึงโปรดให้สร้างค่องนเรศวรในปี พ.ศ. 2459 และพระราชทานนามว่า “พระราชวังรามราชนิเวศน์” (จังหวัดเพชรบุรี, 2537)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงมีความสัมพันธ์กับเมือง เพชรบุรีคือทรงมีพระสนมและเจ้าจอมเป็นชาวเมืองเพชรบุรี รวม 8 องค์ คือ (จังหวัดเพชรบุรี, 2537)

1. พระสนมเอกเจ้าจอมมารค้ออ่อน
2. เจ้าจอมเอี่ยม
3. เจ้าจอมเอิบ
4. เจ้าจอมอาบ
5. เจ้าจอมเอือน
6. เจ้าจอมแก้ว
7. เจ้าจอมแต
8. เจ้าจอมแถม

การเสด็จแปรพระราชฐานที่เมืองเพชรบุรี นอกจากจะประพาสทอดพระเนตร ภูมิประเทศแล้ว ยังเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ทอดพระเนตรประเพณีและการละเล่นต่าง ๆ ทรงประกอบพระราชพิธีและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น พระราชพิธี พิรุณศาสตร์อย่างน้อย บวชนาคหลวง บำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในโอกาสครบรอบปีพระองค์เจ้า อรุณย์สมโภช* สิ้นพระชนม์ โดยมีหรรตสมโภชร่วมด้วย และด้วยเหตุที่เมืองเพชรบุรีเป็น เมืองที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักมาแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จึงทำให้ได้รับการถ่ายทอดและส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยได้รับอิทธิพลจากราชสำนัก ในด้านละครมีหลักฐานปรากฏในนิราศ เมืองเพชรและตำนานอิเหนาเกี่ยวกับละครของเจ้าคุณจอมมารดาแอม และเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เข้าเมืองเพชรบุรี ที่ได้แสดงและมีบทบาทสำคัญต่อละครในเมืองเพชรบุรี

ละครของเจ้าคุณจอมมารดาแอม

เจ้าคุณจอมมารดาแอมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้รับสถาปนาเป็น เจ้าคุณจอมมารดา เมื่อถึงแก่อสัญกรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่คนทั่วไปมักเรียกว่า “เจ้าคุณ” (ต. พลายน้อย, 2525) ด้วยความเคารพในพระชนนีของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ*** ซึ่งเป็น พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าคุณจอมมารดาแอมได้ฝึกหัด ละครขึ้นในวังหน้าสมัยรัชกาลที่ 5 ตามแบบละครหลวงโดยมีครูฝึกละครหลวงในรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 4 ดังมีชื่อปรากฏในตำนานอิเหนา (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระประชวร, 2508) คือ

* พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าจอมมารดาเลื่อน ประสูติเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2436 สิ้นพระชนม์วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2452 รวม พระชนมายุ 16 พรรษา

** พระนามเดิม เจ้าฟ้าจุฑาญาติ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 50 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 กับพระศรีสุริเยนทรามาดย์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระราชทานบวรราชาภิเษกเป็น พระมหาอุปราช มีพระเกียรติยศเสมอ พระเจ้าแผ่นดิน

*** พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ของสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวกับเจ้าคุณจอมมารดาแอม ประสูติในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2381 เป็นพระมหาอุปราชในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2411 สวรรคต พ.ศ. 2428 รวมพระชนมายุ 48 พรรษา

1. คุณน้อยของอก แสดงเป็นไกรทอง เป็นละครหลวงสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นครุละครวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้วเป็นครุละครเจ้าพระยามนทร (น้อย) ในรัชกาลที่ 4 กลับมาเป็นครุละครสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเป็นครุละครเจ้าคุณจอมมารคาเอมในรัชกาลที่ 5

2. คุณอ้อม เป็นละครหลวงสมัยรัชกาลที่ 2 และได้เป็นครุละครเจ้าคุณจอมมารคาเอมในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความสามารถในการแสดงเป็นย่าพรัน

3. คุณงา ได้เป็นครุละครวังหน้าใน สมัยรัชกาลที่ 3 แล้วไปเป็นภรรยาเจ้าพระยามนทร (น้อย) ได้กลับเป็นครุละครหลวงในรัชกาลที่ 4 แล้วจึงมาเป็นครุละคร เจ้าคุณจอมมารคาเอมในรัชกาลที่ 5 มีความสามารถในการแสดงเป็นรามसर

4. หม่อมแสง (ถูกเข้ากรับ) เป็นหม่อมละครของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แสดงเป็นนางจินตรา ภายหลังมาเป็นครุละครเจ้าคุณจอมมารคาเอม

นอกจากนี้ ละครเจ้าคุณจอมมารคาเอมได้เข้าไปแสดงในเมืองเพชรบุรี ในปี พ.ศ. 2424 ดังปรากฏในนิราศเมืองเพชร* (หอสมุดแห่งชาติ สมุดไทยคำ เล่มที่ 11 มัคที่ 6) ซึ่งในนิราศดังกล่าวได้มีข้อความกล่าวถึงการแสดงละครเจ้าคุณจอมมารคาเอมที่เมืองเพชรบุรีว่า มีการถ่ายทอดท่าและมีการเล่นผสมกันระหว่างละครเจ้าคุณจอมมารคาเอม กับละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เจ้าเมืองเพชรบุรี และละครพระปลัดเพชรพิสัย (เทียน บุนนาค) โดยเปิดโอกาสให้ชาวเมืองเพชรบุรีชมการแสดงได้ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างละครราชสำนักกับละครชาตรีเมืองเพชรอย่างชัดเจน ดังนี้

* นิราศเมืองเพชรฉบับดังกล่าวไม่ปรากฏชื่อผู้นิพนธ์ ซึ่งอาจารย์เสขย์ เกิดเจริญ ได้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระนิพนธ์ในเจ้านายชั้นสูง (เสขย์ เกิดเจริญ, อ้างถึงในประสิทธิ์ ชีรานันท์, 2537) จากการศึกษาและพิจารณาเนื้อความ คำราชาศัพท์ นามขุนนางที่ตามเสด็จ และนามบุคคลที่กล่าวถึงด้วยความยกย่อง น่าจะเป็นพระราชนิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เมื่อครั้งเสด็จมาทอดกฐินที่เพชรบุรีกับเจ้าคุณพระราชชนนี (เจ้าคุณจอมมารคาเอม) พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร (ประสิทธิ์ ชีรานันท์, 2537) เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2424 รวม 10 วัน (เทิม มีเต็ม, สัมภาษณ์, 22 พฤศจิกายน 2538) โดยพิจารณาจากวันเดินทางไปและกลับที่ปรากฏในนิราศเทียบกับปฏิทิน วันเดือนปีสำหรับจันทรคติกับสุริยคติตั้งแต่ปี 2325 - 2468 ของกรมตำรา กระทรวงศึกษาธิการ (พ.ศ. 2468)

ครั้นเที่ยวแล้วก็กลับประทับที่	สุริยศรีจวนดับอัแสงอ่อน
ท่านเข้าเมืองตามมาว่าวอน	กลางคืนขอลุศระของเจ้าคุณ
ครั้งท่านรับตกลงจะเด่นให้	ลุดีใจจริงๆออกวิ่ง่วน
จัดแจงแต่ง โรงชุลมุน	พวกหมื่นขุนชนปีพาทย์ราดตะโพน
หาสมุคจุดตะเกียงยกเตียงตั้ง	ไปตามทั้งคนเจรจาอีกหน้าโขน
ทั้งถูกคู่ผู้ร้องตลกโตน	เที่ยวตะโกนเรียกกันในทันใด
ครั้นพร้อมแล้วที่ศาลาหน้าหอโถง	ก็โหมโรงจับเรื่องใส่เครื่องใหญ่
เด่นเมื่อหนุมานชาญชัย	ตามอัษฎ์ไปเข้าห้องวานรินทร์
หญิงชายชาวเมืองเฝ้ามาดู	เอามาตั้งแต่ประตูเต็มสิ้น
บ้างก็มาค้าขายของกิน	อยู่ตามพื้นปฐพินนอกกำแพง
ข้างโน้นก็มานั่งแน่นชนิด	ทั้งเข้าเมือง*พระปลัด**หลวงแพ่ง
บนทำเนียบท่านผู้ดีห่มเสียด	เป็นแห่งๆหมู่ๆนั่งดูว่า
หนุมานหมดชุดก็หยุดไว้	เด่นไกรทองต่อไปอยู่ในผ้า
ครั้นครีกคิกกำคัคชัคสำนำ	สองยามอ่านาฬิกาก็ตาโรง

๑๓๑

จากคำกลอนข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเป็นละครของเจ้าคุณจอมมารคาอม แสดงละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอน หนุมานเข้าห้องวานรินทร์ และยังแสดงต่อด้วยละครนอก เรื่องไกรทอง นอกจากนี้จะพบว่า มีผู้ชมการแสดงจำนวนมากตั้งแต่ขุนนางผู้ใหญ่ จนถึงชาวเมืองเพชรบุรี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* พระยาสุรินทรฤาไชย (เทศ บุนนาค) เจ้าเมืองเพชร พ.ศ. 2411 - 2437

** พระเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ (เทียน บุนนาค) ปลัดเมืองเพชร พ.ศ. 2411 - 2434

๑๓๑

พอลึงเรอริบรัดจ้ดแจง	แตงหน้าทาเป็งละครพถัน
แล้วโหมโรงได้เวลาเช้าปี	เมื่อป็นหีบปะดาบาปาจะหงัน
กับตั้งคามารตาเป็นอายัน	ได้พบองค์อุณากันแล้ว โอคครวญ
ครันตีนบทักษ์เดี้ยวก็เดี้ยวถัด	เล่นตกาหนึ่งหรัคไปชมสวน
ติกระปี้กย้ายหลายกระบวน	พอสมควรรแก้เวลาห้าทุ่มนอน

๑๓๑

จากคำกลอนข้างต้น เป็นการแสดงละครในเรื่องอิเหนา ตอน ป็นหีบพบอุณากรรม นอกจากนี้ เจ้าคุณจอมมารคาเอมยังได้ถ่ายทอดทำร่าให้กับตัวละครของเจ้าเมืองเพชรบุรี ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า “แล้วเจ้าเมืองให้ละครมาขอทำ ก็สอนให้ในศาลามีฝากัน” และยังมีการเล่นละครผสมโรงระหว่างละครเจ้าคุณจอมมารคาเอม กับละครของเจ้าเมืองเพชรบุรี และละครพระปลัดเพชรพิไสย ดังปรากฏหลักฐานในคำกลอนตอนหนึ่งซึ่งแสดงเรื่อง รามเกียรติ์ และเรื่อง อิเหนา

๑๓๑

แล้วจ้ดแจงแตงตัวละคร	ที่จะให้ไปพื่อนเวลาคำ
พอโหมโรงครบเครื่องกับเรื่องร่า	คนประจำแน่นขนัดอัดแอ
พระปลัดจ้ดชัยกัมาประสม	ให้ชมเมื่อไวยราพลาแม่
แล้วเริดขยายกลายเกถือนเชือนแซ	ผันแปรย้อนกลับจับนางลอย
ของเจ้าคุณเพชรบุรีนั้นดีคน	เป็นกระบี่พลใช้สอย
พระปลัดคนหนึ่งส่วนน้อยน้อย	คุณครูสั่งให้มาคอยถวยมือ

๑๓๑

๑๓๑

ขึ้นที่นั่งเขินใหญ่ได้เวลา	ให้ผัดเป็งแตงหน้าตัวละคร
นางอุบลคนของพระยาเพชร	ครันพร้อมเสร็จก็ให้ขึ้นไปก่อน
พอโหมโรงแต่งประคานรากร	ก็แทรกซ้อนเข้ามาหน้าพระถาน
แล้วเจ้าคุณท่านขึ้นไปตั้งให้เล่น	เรื่องระเค่นมนตรีไปที่ศาล
คัดลอกไม้ฉายกริชพิศดาร	พอควรกาลเด็กถาศิริวกลอง

๑๓๑

ละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์

เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) บุตรสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) กับ หม่อมอรุณ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2384 เป็นน้องต่างมารดากับสมเด็จพระเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) สมรสกับท่านผู้หญิงอู่ (สกุลวงศาโรจน์) ในรัชกาลที่ 4 ไล่เป็นนายรองไชยขรรค์นายสรรพวิไชยหุ้มแพรมหาดเล็ก (พ.ศ. 2407) และดำรงตำแหน่งเป็นพระเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ ปลัดเมืองเพชรบุรี (2409) ต่อมาในรัชกาลที่ 5 เป็นพระยาสุรินทรฤาไชย เจ้าเมืองเพชรบุรี (พ.ศ. 2411 - 2437) และเป็นเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์เทศาภิบาลมณฑลราชบุรี (พ.ศ. 2437 - 2449) (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม. 21/7 เรื่องรวม 6 หัวเมือง เป็นมณฑลราชบุรี) คนทั่วไปเรียกท่านว่า "เจ้าคุณเทศา" (เดือน พาทย์กุล, สัมภาษณ์ 13 กันยายน 2537) และถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2449

เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) หรือเจ้าคุณเทศา มีคณะละครในจวนที่เพชรบุรีเพื่อประดับเกียรติยศ แสดงถวายพระเจ้าแผ่นดิน พระบรมวงศานุวงศ์ และแสดงต้อนรับแขกเมือง ดังที่กล่าวไว้ในตำนานอิเหนาว่า ละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ มีตั้งแต่เป็นเจ้าเมืองเพชรบุรี ในพ.ศ. 2411 เป็นละครในโรงใหญ่แสดงแบบละครหลวง และเล่นถวายตัวหลายครั้ง (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลพรหม, 2508 : 208) และได้กล่าวถึงในนิราศเมืองเพชรว่าได้เล่นผสมโรงกับละครเจ้าคุณจอมมารดาแอม ตัวละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ล้วนเป็นสาวสวย เป็นลูกหลานละครชาติเมืองเพชร เช่น หม่อมเมือง (พ.ศ. 2411 - 2489) (ประสิทธิ์ ธีรานันท์, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537) และเป็นหม่อมของท่านทั้งสิ้น (หน้าหนึ่ง, 2514) เช่น หม่อมบาง หม่อมผาด (ศรีฉวี ทองปาน, 2534) การที่เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ ได้เป็นผู้ปกครองเมืองเพชรบุรีในช่วงระยะเวลากว่า 30 ปี (พ.ศ. 2411 - 2449) และมีการฝึกหัดละครในจวนของท่าน ผู้แสดงบางคนมีความรู้ในการแสดงละครชาติ เช่น หม่อมเมือง หม่อมนาง ละครของท่านเจ้าเมืองที่ชาวเมืองเพชรสมัยนั้น ยกย่องฝีมือในการแสดงเป็นอัศจรรย์ (หน้าหนึ่ง, 2514) ผู้มีสายเลือดละครชาติเมืองเพชรบุรีของหลวงอภิพลรัตน์ (สุข จันทร์สุข) และได้รับการฝึกหัดละครแบบละครหลวง จึงมีบทบาทสำคัญต่อวงการละครชาติเมืองเพชรคนหนึ่ง เมื่อเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ถึงแก่อนิจกรรม หม่อมตัวละครของท่านได้แยกย้ายไป (หน้าหนึ่ง, 2514) อันได้แก่ หม่อมเมือง และหม่อมนางละครอื่นที่มีส่วนได้ถ่ายทอดละครในของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ให้กับลูกหลานและชาวเมืองเพชรบุรี (โตภา กิมวังตะโก, 2527) จะเห็นได้ว่า นอกจากละครของเจ้าจอมมารดาแอมแล้ว เมืองเพชรบุรียังมีละครเจ้าเมืองเพชรบุรี ซึ่งเป็นละครที่ยอดเยี่ยมเทียบได้กับละครหลวง (หน้าหนึ่ง, 2514) ซึ่งน่าจะเป็นแบบอย่าง และ

มีอิทธิพลต่อวงการละครเมืองเพชรอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาเอกสารวิชาการพบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการแสดงละครชาตรีและละครเมืองเพชรทั้งในวัด หน้าบ่อน และสถานที่ต่าง ๆ ในงานพิธีสำคัญ ดังหลักฐานต่อไปนี้

1. หลักฐานจากนิราศเมืองเพชร

เป็นพระนิพนธ์ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ เมื่อครั้งเสด็จมาทอดกฐินที่เมืองเพชรบุรี ประมาณ พ.ศ. 2424 ได้กล่าวถึงการแสดงละครชาตรีในเมืองเพชรบุรีไว้ดังนี้

๑๓๑

ครั้นเสร็จการฉลองกองกุศล	คิดจะใคร่ไปเที่ยวลตที่ไหนไหน
ลงเรือแหวดเผดมาแล้วคทาโคต	ขึ้นไปในแนวป่าหน้านครา
ม้วนม่านสองช่องแกดแลชม	ตามประเทศเขตนิยมชายชวา
เหย้าเรือนตั้งค้ำคังฝั่งคองคา	ทั้งโรงเหล่าเตาสุราทุกอย่างมี
ถึงปากช่องคลองถัดขึ้นวัดเกาะ	ค่อยถัดเกาะตามทางหว่างวิถี
ออกหลังวัดทัศนาศาตรี	เล่นตรงที่พระไวยจะไปทัพ
หยุดยังยืนอยู่สักครู่หนึ่ง	แล้วจึงบทธจรย้อนกลับ
ลงเรือต้องลอมมาท่าประทับ	ก็ถากลับเรียงเรียงเคียงลำ

๑๓๒

ข้อความในนิราศเมืองเพชรข้างต้น บอกให้ทราบว่ามีการแสดงละครชาตรีที่วัด แสดงเรื่อง ขุนช้างขุนแผน การแสดงครั้งนั้นน่าจะเป็นที่สนพระทัยถึงกับทรงหยุดทอดพระเนตรและแสดงให้เห็นว่าวัดนอกจากจะเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นแหล่งแสดงละครชาตรีอีกด้วย ซึ่งแสดงในช่วงเทศกาลฉลองการกุศล เช่น วันออกพรรษา การทอดกฐิน ผ้าป่า ฯลฯ โดยแสดงเพื่อเป็นมหรสพสมโภชในงาน

2. หลักฐานจากนิราศเขาลูกช้าง

นิราศเขาลูกช้างแต่งโดย นายถ้วน บ้านจวนเก่า รับราชการกับพระเพชรพิสัยศรีสวัสดิ์ (เทียน บุนนาค) ปลัดเมืองเพชรบุรี เขียนเมื่อครั้งเดินทางไปเตรียมการรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ เขาลูกช้าง ตำบลท่าไม้รวก อำเภอท่ายาง จังหวัดเพชรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2429 (ล้อม เที่ยงแก้ว, 2527) ซึ่งกล่าวถึงละครหน้าบ่อนไว้ดังนี้

ทั้งโรงบ่อนโรงสุราอาเทียน	แม้ใครเจียนแล้วคงหายน้ำลายสอ
พวกนักเลงเล่นเบี้ยเสี้ยกันพอ	ถึงจะอ้อจะเหม็งต้องเจ็งมัน
ที่นักเลงกินเหล้าเมาออกเก	ที่เดินชมองดูเล่นก็เห็นขัน
แสนสนุกหนักหนาที่เท่านั้น	ทั้งผู้คนนับพันเหมือนสัญญา
เอ็กหมื่นพัฒน์นัดไกไว้หน้าบ่อน	มีละครเรื่องขุนแผนที่แสนกล้า
เมื่อขุนช้างชุกฉลองร้องฎีกา	จนถึงค่ำวันทองคนสองใจ

๑๓๑

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นสภาพสังคมเมืองเพชรบุรีมีการตั้งโรงบ่อน โรงสุรา อาเทียน และมีละครแสดงหน้าบ่อนเป็นประจำในลักษณะงานเหมา* จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นละครที่แสดงเป็นอาชีพในสมัยนั้น จนกระทั่ง พ.ศ. 2450 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงให้ลดจำนวนบ่อนเบี้ยลง และเก็บอากรมหรสพเฉพาะละครที่เล่นหน้าบ่อนเท่านั้น บ่อนเบี้ยตามหัวเมืองค่อย ๆ หดไป (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, 2508) ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อผู้แสดงละครอาชีพในเมืองเพชรบุรีลดลงไปด้วย

3. หลักฐานจากบันทึกทางประวัติศาสตร์และหนังสือวิชาการ

จากบันทึกของ มด.ปิ่น มาลากุล (อ้างถึงในจังหวัดเพชรบุรี, 2537) ได้ระบุว่า มีละครชาตรีแสดงที่เมืองเพชรบุรีในงานมหรสพของหลวง เช่น ในงานฉลองพระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา ณ ท้องพระโรงที่ประทับเมืองเพชรบุรี นอกจากนี้พระราชพิธีสงฆ์แล้วใน ตอนบ่ายของวันที่ 7 ตุลาคม 2452 ทรงเสด็จพระราชดำเนินโดยรถม้าพระที่นั่งไปบ้านปิ่น มีละครชาตรีที่แพลอย งานพิธีอุปสมบทนาคหลวงในวันที่ 12 กรกฎาคม 2453 ได้บันทึกไว้ว่า “วันนี้พระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ทำขวัญนาคบุตรพระยาสุรินทรฤาไชยคือ นายประทีป จะบวชพระ และนายบันเทิง จะบวชเณร เสร็จแล้วเสด็จประทับพลับพลาทอดพระเนตรการแสดง คินนี้ มีละครชาตรีทำขวัญนาค”

* ใช้เรียกประเภทงานของการว่าจ้างละครไปแสดงประจำ โดยนายบ่อนเบี้ยว่าจ้างละครไปแสดงที่หน้าบ่อน โดยประสงค์จะล่อให้คนมาดูละครแล้วจะเลยเข้าไปแทงตัวไป จึงหาละครไปเล่นคราวละ 10 วัน (กรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร, 2508)

4. หลักฐานจากราษฎรกิจจานุเบกษา

มีข้อความกล่าวถึงละครชาตรี ดังนี้ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 27 พ.ศ. 2453)

วันที่ 8 - 10 กันยายน 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เนื่องในโอกาสครบรอบปีพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้า อรุณวงศ์รัชสมโภชสิ้นพระชนม์ โดยจัดพระราชพิธีถือน้ำพระฤกษ์พระที่นั่ง ๗ บ้านปืน จังหวัดเพชรบุรี โปรดเกล้าฯ ให้กลางคืนมีมหรสพ เช่น หนังสือวัดพลับพลาชัย 1 โรง หนังสือตุง 1 โรง ละครตลก 1 โรง ละครชาตรี 1 โรง

จากหลักฐานละครเมืองเพชร ในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่ามีการแสดงละครชาตรีในโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ งานวัด หน้าบ่อน งานมหรสพหลวง พระราชพิธีและพิธีต่าง ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าละครชาตรีเป็นมหรสพประจำเมือง ให้ความบันเทิงและเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ละครคณะใหญ่ที่รู้จักกันดีในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น ละครหลวงอภัย ละครตาไปต์ ละครยายปุย ละครคอนพุทรา หรือ ละครยายพร้อม* และ ละครบางแก้ว (หน้าหนังสือ, 2514)

เนื่องจากหม่อมเมือง เป็นผู้มีความสามารถในการแสดงละคร ประกอบกับได้รับการสนับสนุนจากเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์จนเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “ละครในคณะหม่อมเมือง” (เดือน พาทยกุฎ, สัมภาษณ์, 13 และ 27 กันยายน 2537) และได้แสดงถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนเป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อบริเวณลานกว้างบ้านของหลวงอภัยพลรักษ์ซึ่งอยู่ที่ตำบลหน้าพระลาน ที่ใช้ฝึกละครและแสดงละครของหม่อมเมืองว่า “ลานหน้าพระลาน**” ในเวลาต่อมาจึงเรียกละครหลวงอภัยว่า ละครหน้าพระลาน (ทวี จันทรสุข, สวัสดิ์ จันทรสุข, และสมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537)

* เป็นละครชาตรี ซึ่งมีนางพร้อม ทักณา (พ.ศ. 2420 - 2490) เป็นหัวหน้าคณะ เป็นคนรุ่นเดียวกับครูพร้อม พาทยกุฎ (เดือน พาทยกุฎ, สัมภาษณ์, 13 กันยายน 2537)

** ปัจจุบันคือบริเวณถนนโพธิ์การ้อง ตำบลท่าราบ อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี คนทั่วไปยังเรียก ละครและบริเวณนี้ว่า หน้าพระลาน

การที่คณะละครของหลวงอภัยพลรัตน์ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้าเมืองเพชรบุรี เป็นสิ่งกระตุ้นให้ละครเมืองเพชรเกิดการสร้างสรรค์พัฒนาละครอย่างจริงจังขึ้นอีกระดับหนึ่ง และมีส่วนโน้มน้าวให้ชาวเมืองเพชรบุรีเกิดศรัทธา สนใจที่จะเข้ามาฝึกละคร และนิยมละครกันมากขึ้น ดังข้อความที่แสดงให้เห็นว่า ชาวเมืองเพชรบุรีในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 นิยมดูละครและแสดงละครกันทั้งเมือง มีทั้งแสดงละครอาชีพ และมีละครสมัครเล่นปิดวิก* แสดงหารายได้เพื่อการกุศลอีกด้วย (เหรียญเพชร ศาลวันนา, 2508)

ในราว พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2451 เมืองเพชรบุรีได้มีละครการกุศลเก็บเงินเข้าวัดพระทรง แสดงในงานเปิดพระบาทและปิดทองรูปหล่อของท่านสุวรรณภูมิ (คุณพ่อมี) โดยการนำของ นางเนี้ย สกตภักดี และ คุณนายกิมลี ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้น การแสดงเก็บเงินเข้าวัดนี้ปีแรกแสดงเรื่อง ไชยเชษฐ์ และ หลวิชัยคำวิ ในพ.ศ. 2451 แสดงเรื่อง พระอภัยมณี สังข์ทอง และ ขุนช้างขุนแผน การแสดงครั้งนั้น แม้เป็นเพียงละครสมัครเล่น แต่บางคนแสดงได้ดีเท่าละครอาชีพ... และในช่วงเวลาใกล้เคียงกันชาวดันโพธิ์คามวาที ก็ได้จัดแสดงละครปิดวิก 2 - 3 ปี ในช่วงเทศกาลเปิดพระบาท และนมัสการคุณพ่อวัดมหาธาตุ ที่วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี อีกด้วย (เหรียญเพชร ศาลวันนา, 2508)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 มีละครชาตรีที่แสดงเป็นอาชีพและเป็นละครสมัครเล่น เรื่องที่นิยมแสดงคือ ไชยเชษฐ์ หลวิชัยคำวิ พระอภัยมณี สังข์ทอง และขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นการแสดงหารายได้เพื่อการกุศล และมีการพัฒนาการแต่งกายขึ้นเครื่องเช่นเดียวกับละครหลวง ดังภาพการแสดงละครของหลวงอภัยพลรัตน์ (ภาพที่ 3 หน้า 34)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453 - 2468) ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานที่เมืองเพชรบุรีหลายครั้ง** โดยโปรดที่จะประทับ

* เป็นการจัดการแสดงโดยเก็บค่าชมละคร

** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประทับแรมที่จังหวัดเพชรบุรีหลายครั้ง ครั้งละหลายวัน เช่น ในปี พ.ศ. 2453 พ.ศ. 2457 พ.ศ. 2458 พ.ศ. 2459 พ.ศ. 2468 และ ตั้งแต่ พ.ศ. 2461 - 2466 (กรมวิชาการ, 2536)

ภาพที่ 3

ละครหลวงอภัยพลรักษ์ แสดงเรื่อง สังข์ทอง ตอน รจนาเลือกคู่
บันทึกภาพประมาณปลายรัชกาลที่ 5 แสดงที่ "หน้าพระลาน"

ในภาพประกอบด้วย บุตร ชิดา สะไ้ หลาน ในตระกูลจันทรสุข ตามลำดับดังนี้

1. นางบัว เป็น ท้าวสามล	2. นางพรหม เป็น นางมณฑา
3. หม่อมเมือง เป็น นางรจนา	4. นายเพชร เป็น เจ้าเงาะ
5. นางอบ เป็น ชิดา	6. ไม่ทราบชื่อ เป็น ชิดา
7. นายโถม เป้าปี	8. นายแก้ว ตัวตลก
9. นายวัน หรือ สุวรรณ	10. นายบุตร
11. นางทองใบ	12. นางทองอยู่

ข้อนำสังเกต ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง และแต่งกายขึ้นเครื่องพระ-นาง ตัวพระ
สวมเสื้อแขนยาว (แบบเนื้อ) ไม่ปักลาย ตัวนางนุ่งผ้าหน้านางปลอยชายผ้า มีเครื่องประดับครบชุด
มีศิราภรณ์คือ ตัวนางมี รัศมีเกล้ายอด รัศมีเกล้าแปลว และมงกุฎกษัตริย์ สำหรับตัวพระมี ษฎา และ
มงกุฎที่ใช้มีลักษณะคล้ายกับศิราภรณ์ของเทพทรงเครื่อง ตัวตลกสวมหัวล้าน (หมายเลข 8)
(ที่มาของภาพ นายสมพงษ์ จันทรสุข)

ชายทะเล และโปรดให้สร้างตำหนักหาดเจ้าสำราญขึ้นในปี พ.ศ. 2460* และโปรดให้รื้อไปสร้างใหม่ ณ ชายหาดชะอำ และพระราชทานนามว่า พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน (ศรีฉวีทองปาน, 2536) พระองค์โปรดการดนตรีและนาฏศิลป์โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดละครแสดงถวายเพื่อทอดพระเนตร และยังทรงพระราชทานนามให้แก่หัวหน้าคณะละครพร้อมทั้งพระราชทานเงินรางวัลแก่ผู้แสดง ทำให้วงการละครเมืองเพชรบุรีเกิดความภาคภูมิใจและมีการพัฒนาการแสดงละครต่อเนื่องจากสมัยรัชกาลที่ 5

คณะละครในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นคณะละครที่สืบเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 5 โดยแบ่งเป็นกลุ่มละครในเมือง และ กลุ่มละครบางแก้ว ได้ดังนี้ (สง่า เพิ่มศิลป์, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538, เลี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538, ทวี จันทรสุข, สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537, ทองหล่อ โสฤทธ, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537 และ แฉม บัวสอาด, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2538)

1. กลุ่มละครในเมือง ได้แก่ ละครพ่อบุญยัง ละครหม่อมเมือง ละครหลวงวิจารณ์ ละครยายมอญ ละครยายพร้อม ละครนายผั่ว ละครครูศรีใส นอกจากนี้ยังมีคณะละคร ลูกศิษย์หม่อมเมือง เช่น ละครยายจิบ ละครยายแจ่ม ละครยายฉัตร ละครย่ามา และละครยายผิว

2. กลุ่มละครบางแก้ว ได้แก่ ละครดาถินยายรับ ละครตานุญยายฉั่ว ละครยายหวด ตามาก จากชื่อคณะละครจะพบว่า มีทั้งคณะละครเก่าและคณะที่ตั้งขึ้นใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าอาชีพละครยังคงมีรายได้ดี มีผู้คนสนใจฝึกหัดละคร ชื่อคณะละครยังคงใช้ชื่อหัวหน้าคณะ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ผู้หญิงเริ่มมีบทบาทโดยเป็นหัวหน้าคณะ ผู้ชายเริ่มหันไปฝึกปีพาทย์แทนเป็นการแบ่งหน้าที่ในคณะชัดเจนขึ้นซึ่งเป็นลักษณะการประกอบอาชีพในครอบครัวอย่างครบวงจรคือ ผู้หญิงฝึกละคร ผู้ชายฝึกปีพาทย์ (เดือน พาทย์กุล, สัมภาษณ์ 13 กันยายน 2537) นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่าการถ่ายทอดละครชาตรีของเมืองเพชรบุรีเป็นไปอย่างกว้างขวาง ศูนย์กลางการถ่ายทอดอยู่ที่กลุ่มละครหน้าพระลาน ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับผู้สนใจอย่างต่อเนื่องและลูกหลานทุกคนของหลวงอภิพลรักษ์ได้ฝึกหัดละครกันทั่วหน้า (สวัสดิ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537)

* สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2460 ตั้งอยู่ที่ชายฝั่งทะเล ตำบลบางทะเล อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี อยู่ห่างจากตัวเมืองประมาณ 18 กิโลเมตร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินมาประทับทุกปี ระหว่างปี พ.ศ. 2461 - 2462 และ พ.ศ. 2464 - 2466 (จังหวัดเพชรบุรี, 2537)

เมื่อหลวงอภัยพลรักษ์สิ้นชีวิต ประมาณปี พ.ศ. 2454* นายบุญยัง จันทรสุข (พ.ศ. 2408 - 2466) บุตรชายคนโตของหลวงอภัยพลรักษ์เป็นผู้สืบทอดคุณแก่คณะละคร ซึ่งรู้จักกันในนาม “ละครพ่อบุญยัง” คณะประกอบด้วย ที่ ๆ นื่อง ๆ เขย สะไห้ และหลาน ๆ และยังเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านดังคำกล่าวขย่งว่า “ดูละครพ่อบุญยังเสียสักซ่งก็ไม่ว่า” ละครพ่อบุญยัง ได้มีโอกาสแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประทับแรม ณ พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี จนเป็นที่พอพระราชหฤทัยมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามบรรดาศักดิ์ ให้นายบุญยัง จันทรสุข เป็น “ขุนพิทักษ์ทัศนาศ*” (ทวิ จันทรสุข, สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2538, ธีรยุทธ ขวงศรี, สัมภาษณ์ 4 กันยายน 2537 และ พระครูถาวรพัชรคุณ, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2537) ขุนพิทักษ์ทัศนาศ และหม่อมเมืองได้พัฒนาเป็นละครร่ำอย่างของหลวง โดยเรียกละครที่ปรับปรุงใหม่ว่า ละครไทย*** แต่ยังคงรับงานแสดงทั้งละครชาตรี และ ละครไทย (เดือน พาทย์กุล, สัมภาษณ์ 22 กันยายน 2537) ผู้แสดงละครชาตรีที่ได้เข้ามาเป็นศิษย์ของหม่อมเมือง เท่าที่สามารถค้นพบได้ในขณะนี้ ได้แก่ นางบุญมา ปาสะบุตร (บุญยัง อุคม, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2537) นางควน มณีทิพย์ (สมคิด มณีทิพย์, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2538) นางผิว สีมิม นางฉัตร นางจิบ นางแจ่ม และนางพลอย (ทองหล่อ โถสกุล, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537 และ โสภา กิมวังตะโก, 2527) เมื่อขุนพิทักษ์ทัศนาศสิ้นชีวิตประมาณ พ.ศ. 2466 นายแก้ว น้องชาย และหม่อมเมือง น้องสาวได้

* เทียบจากอายุของนายสุวรรณ (วัน) จันทรสุข ผู้เป็นหลานของหลวงอภัยพลรักษ์ ซึ่งหลวงอภัยพลรักษ์สิ้นชีวิตเมื่อนายวันอายุได้ 13 ปี โดยนายสุวรรณ เกิดปี พ.ศ. 2441 (สวัสดิ์ จันทรสุข, และ ทวิ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537) ดังนั้นหลวงอภัยสิ้นชีวิตประมาณปี พ.ศ. 2454 รวมอายุ 76 ปี

** ไม่มีชื่อตำแหน่งนี้ในทำเนียบนามข้าราชการ อาจเป็นพระมหากรุณาส่วนพระองค์ ซึ่งนอกจากโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งละครแล้วยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามบรรดาศักดิ์ให้แก่ผู้เข็ดหนังตะลุงคือ นายพุมิ ได้รับพระราชทานนามบรรดาศักดิ์เป็น “หมื่นเข็ด” และยังมีครูโขนได้รับพระราชทานนามบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาดำรงพิริว” (พระเทพสุวรรณมุนีเสขย์ เกิดเจริญ และ ภักดี จันทรสะอาด, สัมภาษณ์, 24 กันยายน 2538)

*** ละครไทยหรือละครโรงใหญ่ ใช้ปีพาทย์ ตัวละครร้องเอง มีฉาก ไม่มีคนบอกบท เช่นเดียวกับละครนอก (เดือน พาทย์กุล, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2537)

ดำเนินงานละครต่อมา จนกระทั่งนายแก้วเสียวชีวิต หม่อมเมืองจึงเป็นผู้สืบทอดดูแลคณะในช่วง ปลายรัชกาลที่ 6 (ทวี จันทรทัช, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537)

การที่กลุ่มผู้แสดงละครในเมืองเพชรบุรีรับงานแสดงได้ทั้งละครชาตรีและละครไทย นั้น อาจเนื่องมาจากกลุ่มละครของสายตระกูลหลวงอภัยพลรัตน์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของละครชาตรีได้ปรับเปลี่ยนธรรมเนียมด้านการแสดง โดยแสดงทั้งละครไทยและละครชาตรีประกอบกับ ละครไทยของหม่อมเมือง ได้รับเกียรติแสดงในงานราชการ (เดือน พาทย์กุล, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2537) จึงเป็นเหตุจูงใจให้กลุ่มละครชาตรีต่างสนใจแสดงละครไทยกันมากขึ้น ทั้งนี้ เป็นไปเพื่อความอยู่รอดในอาชีพละคร เพราะมีละครหลายคณะย่อมต้องแข่งขันกันรับงานแสดง

เนื่องจากละครชาตรีและละครไทยเป็นละครร่ำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยมีข้อแตกต่างกันดังนี้ (เลี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538 และ พัน ภูมาลัย, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2537)

ละครชาตรี	ละครไทย
1. มีเสากลางโรง ไม่มีฉาก* ผู้แสดง นั่งล้อมวงแสดง	1. ไม่มีเสากลางโรง เวทียกพื้นมีฉากกัน เป็นนอกโรงในโรง
2. เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่ กลองตุ๊ก รำมะนา ฉิ่ง กรับ	2. เครื่องดนตรี ประกอบด้วย ปี่ ระนาด ตะโพน ซ้องวง กลองทัด ฉิ่ง และ กรับ
3. มีพิธีกรรม รำถวายมือและ รำชัชชาตรี	3. ไม่มีพิธีกรรม แต่มีรำถวายมือ
4. เพลงร้อง ใช้เพลงโชนชาตรีเป็นหลัก	4. เพลงร้อง ร้องตามอารมณ์ของเรื่อง
5. นิยมแสดงเพื่อแก้สับบน	5. แสดงได้ทุกโอกาส
6. ใช้ผู้แสดงประมาณ 5 - 6 คน	6. ใช้ผู้แสดงประมาณ 10 - 20 คน

* ไม่มีฉากกันนอกโรง ตัวละครถูกขึ้นแสดงเมื่อถึงบท และนั่งลงเมื่อแสดงเสร็จ (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2508)

จากข้อแตกต่างดังกล่าว ละครชาตรีจึงมีชื่อเฉพาะตามลักษณะเด่นของการแสดง เพื่อให้แตกต่างจากละครไทย เช่น เรียกว่า ละครตุ๊กตุ๊ก ตามเสียงของกลองตุ๊ก (เที่ยง อินพันทัง, และ เฉื่อย เจริญทรัพย์, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2538) เรียกว่า ละครเวียนหลัก ตามลักษณะของผู้แสดงที่เดินวนเสากลางโรง (สง่า เพิ่มศิลป์, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538) เรียกว่า ละครเดินโรง เนื่องจากผู้แสดงต้องเดินทางไปแสดงตามสถานที่ต่างๆ (เลี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538) และ เรียกว่า ละครโรงเล็ก เนื่องจากมีผู้แสดงจำนวนน้อยและใช้เครื่องดนตรีน้อยชิ้น และมีขนาดย่อม (ทองหล่อ โถสกุฎ, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537)

ปัจจุบัน ยังคงเรียกละครชาตรีว่า ละครโรงเล็ก และเรียกละครไทยว่า ละครโรงใหญ่ นอกจากนี้ผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสหลายท่านต่างลงความเห็นว่าการแสดงละครไทยง่ายกว่าละครชาตรี เพราะผู้ที่แสดงละครไทยได้ก็ต้องฝึกละครชาตรีเป็นพื้นก่อน และไม่ต้องร้องบทรเอง ได้รับเงินค่าตอบแทนสูงกว่าละครชาตรี ดังนั้นกลุ่มผู้แสดงละครชาตรีจึงหันมานิยมแสดงละครไทยกันมากขึ้น สภาพการณ์เช่นนี้ ได้เกิดผลกระทบต่อละครชาตรี ดังนี้

1. ละครชาตรีบางคณะเลิกอาชีพแสดงละคร หันมาอาชีพการเขียนฉากละครไทยแทน เพราะมีรายได้ดีกว่า เช่น ละครแม่ผิวคลองยางได้ตั้งคณะใหม่เพื่อรับเขียนฉากโขนละคร (ทองหล่อ โถสกุฎ, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537) เป็นผลให้การสืบทอดละครชาตรีขาดความต่อเนื่อง

2. การที่ผู้แสดงกลุ่มเดียวกัน แสดงทั้งละครชาตรีและละครไทยเป็นอาชีพ แม้ว่าละครทั้งสองประเภทจะมีลักษณะบางประการบ่งบอกเป็นที่เข้าใจว่า เป็นละครชาตรี หรือ เป็นละครไทย แต่ต่างก็เป็นละครร่าเหมือนกันจึงมีความสัมพันธ์ ผสมผสาน ถ้าย้อนกับละครไทย การแสดงหรือพิธีกรรมที่สลับซับซ้อน เช่น การรำชัชชาติ ถูกคัดออกและหายไปในที่สุด ดังที่ศิลปินอาวุโสได้กล่าวตรงกันว่า “ละครชาตรีเมืองเพชรไม่นิยมรำชัคมาแต่รุ่นครู” (บุญนาค โพธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537, ทองหล่อ โถสกุฎ, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537, เฉื่อย เจริญทรัพย์ และ เที่ยง อินพันทัง, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2538 และ เลี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538)

ในขณะที่กลุ่มละครในเมืองได้พัฒนาการแสดงโดยมีกลุ่มละครหน้าพระทานเป็นศูนย์กลางนั้น ยังมีละครบางแก้วอีกกลุ่มหนึ่งแม้ว่าจะอยู่ห่างออกไปจากตัวเมืองอันเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมต่างๆ รวมทั้งการรับรสนิยม ค่านิยม จากอิทธิพลของละครจากกรุงเทพฯที่มาแสดงในเมืองเพชรบุรีก็ตาม แต่กลุ่มละครบางแก้วก็ได้พยายามพัฒนาการแสดงละครชาตรีของตนด้วยการเข้าไปดูละครในเมือง ดังที่นางเลี่ยม พิมพ์สว่าง บุตรนายดินนางรับ

เล่าว่า “แม่รับไปดูละครจากวัง(จวน)เข้าเมือง ซึ่งเด่นเป็นละครหลวงแล้วมาปรับการแสดง ในคณะ” (สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538) ในสมัยรัชกาลที่ 6 ขุนพิทักษ์ทศนาได้มาตอนละคร ให้กับชาวบางแก้ว (นายสง่า เพิ่มสิน, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538) คั้งที่นางเยี่ยมได้เล่า ด้วยความภาคภูมิใจว่า “ขุนพิทักษ์ทศนาครุละครชาตรีชื่อดังอยู่ในเมืองมาตอนรำที่บางแก้ว” เหตุการณ์คั้งกล่าวทำให้เข้าใจว่าละครบางแก้วได้พยายามพัฒนาการแสดงด้วยการเชิญผู้แสดง ละครในเมืองที่มีฝีมือเข้ามาถ่ายทอวิชาละคร เกิดการถ่ายโอนวิชาละครทั้งท่ารำ เพลงร้อง การแต่งกาย และดนตรี ละครชาตรีบางแก้วได้พัฒนาในแบบอย่างเดียวกับละครในเมืองและ น่าจะมีฝีมือทัดเทียมกัน คั้งที่ได้ประสมโรงแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักหาคเจ้าตำราญหลายครั้ง โดยโปรดที่จะทอดพระเนตรละครชาตรี (เยี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538) คั้งเช่นในการแสดงละครชาตรีเรื่อง พระอภัยมณี ที่หาคเจ้าตำราญ โดยนายวัน จันทร์สุข หลานชายหลวงอภัยพลรักษ์ แสดงเป็น พระอภัยมณี นายเอื้อน แสดงเป็น สีนสมุทร นางฉ่ำ แสดงเป็น นางแปลง นางรับ แสดงเป็น นางยักษ์ผีเสื้อสมุทร นางเยี่ยม พิมพ์สว่าง แสดงเป็น นางอรุณ นายดิน แสดงเป็น คตก (ใส่หน้าพราน) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสให้ผู้แสดงทุกคนเด่นให้สมบทบาท และ พระองค์ ยังได้ทรงพระกรุณาแสดงท่าทางเป็นตัวละครให้ผู้เป็นแบบอย่าง การแสดงครั้งนั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยจึงพระราชทานรางวัลให้กับผู้แสดง (ทวี จันทร์สุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537 และ สง่า เพิ่มสิน, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538)

การที่ละครบางแก้วมีโอกาสแสดงถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานรางวัล คำแนะนำแก่คณะละครชาตรีทำให้กลุ่มละคร ชาตรีเกิดความตื่นตัว และพัฒนาการแสดงให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครบางแก้วซึ่ง นอกจากจะเชิญครุละครในเมืองมาถ่ายทอวิชา มีการแสดงร่วมกับละครในเมืองแล้ว คณะ ละครดาตินายรับยังได้เชิญครุโนราจากจังหวัดชุมพรมาตอนรำชาตรีเพิ่มเติมให้นายเอื้อน เพิ่มสินปี บุตรชาย ครั้งนั้นครุโนราชื่นชมในความสามารที่ผู้เป็นโนราชาตรีบางแก้วซึ่ง นอกจากรำชาตรีโนราได้แล้วยังสามารถรำอย่างละครไทยได้สวยงามอีกด้วย ครุโนราจึงได้ฝึก แบบรำไปถ่ายทอให้กับผู้แสดงโนราที่จังหวัดชุมพร (นายสง่า เพิ่มสิน, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538 และ เยี่ยม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538) นับเป็นการถ่ายทอ แลกเปลี่ยนท่ารำกันระหว่างละครชาตรีและโนราครั้งสำคัญ

การแสดงโนราของจังหวัดชุมพร นอกจากจะนำมาเผยแพร่และแลกเปลี่ยนทำรำกับละครชาตรีเมืองเพชรแล้ว คณะละครจากจังหวัดชุมพรและละครบางแกวยังได้เดินโรง* แสดงตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้ เช่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดชุมพร จนถึงจังหวัดระนอง ส่วนใหญ่เป็นงานแก้สินบน** และเข้าภาพจะขอให้มีรำชั้ด้วยทุกครั้ง การเดินโรงมาแสดงระหว่างโนรากับละครชาตรี จะมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ แต่มีหลักฐานที่แสดงถึงการได้รับถ่ายทอดศิลปะซึ่งกันและกันคือ เทริค และหน้าพราน (รูปภาพที่ 4 และภาพที่ 5 หน้า 41) ที่กลุ่มละครชาตรีเมืองเพชรบางกลุ่มยังคงมีเก็บไว้บูชา และโนราปักษ์ใต้ยังคงมีไว้ใช้ในการแสดง นอกจากนี้ยังมีบทร้องประกาศโรงหรือประกาศครู บางบทที่มีชื่อ และเนื้อความคล้ายคลึงกัน เช่น บทครูตอน บทตอนรำ (ดูเพิ่มเติมในบทร้องประกาศโรง) ตลอดจนการทำรำในการรำบทครูตอน บทตอนรำ และรำชั้หน้าบทของละครชาตรี บางทำรำมีชื่อเรียก และการปฏิบัติคล้ายกับเพลงครูตอนเพลงตอนรำของโนรา ซึ่งเป็นเพลงพื้นฐานในการฝึกหัดรำโนรา (สมโภช เกตุแก้ว, 2538) เช่น ทำเขาควาง ทำเสื่อตากหาง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - 2477) เป็นช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านเมืองอยู่ในภาวะวิกฤต มหรรตพสิ่งบันเทิงใจต่าง ๆ ย่อมได้รับความนิยมน้อยลง (เลียม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2538) คณะละครเมืองเพชรบุรียังคงมีละครอยู่หลายคณะ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ

* ในการเดินโรงเพื่อหางานแสดง กลุ่มผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสในบางแกวหลายท่าน เช่น นางเย็น พิมพ์ศิลป์ นางเลียม พิมพ์สว่าง นางฉนวน เพชรแท้ ได้เล่าในทำนองเดียวกันว่า ผู้แสดงจะต้องถือเครื่องบนเครื่องล่างของตัวเองหรือกรณีที่ต้องเดินทางไกลมาก ครูหรือหัวหน้าคณะจะจ้างคนหามสัมภาระต่าง ๆ การเดินทางจะเดินเท้าบ้าง ลงเรือบ้าง สิ่งสำคัญในการเดินโรงที่ขาดไม่ได้คือ “ขงแดง” สำหรับใช้ปักเตากลางโรงแสดง นอกจากนี้ใช้เป็นสัญญาณบอกให้ชาวบ้านรู้ว่า เป็นคณะละครหางานแสดงและยังเป็นเสมือนใบเบิกทางเพื่อความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายอีกด้วย ทั้งนี้เพราะ “โจรไม่ปล้นละครหากิน” (เที่ยง อินพันทั้ง, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2538)

** อาจารย์เสขย์ เกิดเจริญ ให้ข้อคิดเห็นว่าชาวบ้านชายทะเล ส่วนใหญ่มีอาชีพออกเรือประมงชีวิตขึ้นอยู่กับความเสี่ยงเรื่องลมฟ้าอากาศ ดังนั้นจึงต้องอาศัยโชคตาจากการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บ้างก็บนถวายโนรา บ้างก็บนถวายละครชาตรี (สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2537)

ภาพที่ 4 เทริด

เทริด และหน้าพรานของ
 ตะครตาดินยารับ (ตะครบางแก้ว)
 ได้มาจากโนราจังหวัดชุมพร
 ปัจจุบันเป็นสิ่งบูชาแทนครู
 อยู่ในความดูแลของตระกูล
 เพิ่มศิลป์
 (จันทิมา แสงเจริญ ถ่ายภาพ)

ภาพที่ 5 หน้าพราน

1. ละครในเมือง ได้แก่ ละครหม่อมเมือง ละครนางควน ละครนางบุญมา ละครนางจิบ ละครนางแจ่ม ละครนางพลอย

2. ละครบางแก้ว ได้แก่ ละครดาตินยายรับ ละครดาบุญยายฉั่ว และ ละครดาหวลยายมาก

3. ละครอำเภอบ้านลาด ได้แก่ ละครยายมอญ และ ละครยายฉัตร (บุญนาท โปธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537 และบุญยิ่ง อุดม, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2537)

ผู้แสดงละครในสมัยนี้ส่วนใหญ่เป็นหญิง ยกเว้นตัวละครที่ยังคงใช้ผู้แสดงชาย ดังคำกล่าวที่ว่า “เคยเห็นละครแม่บุญมา ละครแม่ควน ซึ่งแสดงทั้งละครชาตรีและละครไทย มีแต่เด็กรุ่นสาวทั้งนั้น” (ทวี จันทร่สุข, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2537 และ เดือน พาทยกุล, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2537) การแสดงละครในเมืองยังคงดำเนินต่อไปเพื่อการดำรงชีพ ในขณะที่ละครบางแก้วได้รับการอุปถัมภ์จาก เจ้าจอมมารดาอ่อน* และ เจ้าจอมมารดาเอิบ โดยโปรดให้ละครชาตรีบางแก้วคือ ละครดาตินยายรับ ละครดาบุญยายฉั่ว และ ละครดาหวลยายมากไปแสดงที่พระตำหนักบ่อแจ่ม ริมทะเล เขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี การแสดงแต่ละครั้งเป็นแรมเดือนแสดงทุกคืน ตั้งแต่เวลาเสวยอาหารค่ำถึงเวลา 23.00 น. ประทานเงินเดือนเป็นค่าตอบแทน โดยแสดงเป็นละครชาตรี เรื่องที่แสดงเช่น พระอภัยมณี สุวรรณหงส์ แก้วหน้าม้า ทินวงศ์องค์น้อย วงศ์สวรรค์จันทวาท ตะเพียนทอง สังข์ทอง ขุนช้างขุนแผน มณีพิชัย โคนบุตร ไชยเชษฐ และพิภูลทอง ที่สำคัญเจ้าจอมมารดาอ่อน โปรดแนะนำการติดกลองตุ๊กโดยให้ติดกลองเบาๆ ในขณะที่ตัวละครร้องบท เพื่อให้ได้ยินเสียงร้องชัดเจนและให้ติดกลองดังเฉพาะขณะถูกผู้ร้องรับหรือเมื่อบรรเลงเพลงหน้าพาทย์เท่านั้น คำแนะนำดังกล่าวกลุ่มละครบางแก้วได้ถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ที่ประทับแล้ว ยังอนุญาตให้รับงานแสดงนอกตำหนัก เพื่อหารายได้พิเศษนับเป็นพระกรุณาธิคุณแก่กลุ่มละครชาตรีบางแก้วผู้ได้รับโอกาสแสดงความสามารถของตน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในอาชีพที่จะสืบทอดพัฒนา

*เจ้าจอมมารดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมภพเมื่อ พ.ศ. 2410 สิ้นพระชนม์ พ.ศ. 2506 มีพระเจ้าลูกเธอ 2 พระองค์ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอรประพันธ์ราไพ และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าอติสยศูริยาภา เมื่อสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าจอมมารดาอ่อนได้ออกไปอยู่กับพระราชธิดา 2 พระองค์ที่ตำหนักบ่อแจ่ม ริมทะเล เขตอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี (เสาวนิต, 2531)

ละครชาตรีต่อไป ในปลายสมัยรัชกาลที่ 7 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นระบอบประชาธิปไตย เหตุการณ์บ้านเมืองไม่สงบ สภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ในสภาพการณ์เช่นนี้ตั้งบ้านตั้งใจต่าง ๆ ย่อมซบเซาลงด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 (พ.ศ. 2477 - 2489) ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - 2488) (อุคม ประมวลวิทย์, 2517) สมัยนี้มีเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่ออาชีพละคร คือ สภาพบ้านเมืองเศรษฐกิจตกต่ำ และเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม โดยจอมพลแปลก พิบูลสงครามงานมหรสพ และพิธีกรรมต่าง ๆ ลดน้อยลง เป็นผลให้การว่าจ้างละครลดลง ผู้ประกอบอาชีพละครมีรายได้น้อย (บุญยัง อุคม, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2537)

นอกจากนี้ กลุ่มผู้แสดงยังได้รับผลกระทบจากสภาพการเมืองของประเทศ เมื่อจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ผู้นำของชาติ ได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมขึ้นและได้ออกพระราชกฤษฎีกาให้กรมศิลปากรเป็นหน่วยงานควบคุมการแสดงละคร ซึ่งได้กำหนดให้ผู้แสดงละครเป็นอาชีพ ต้องมีประกาศนียบัตรรับรองว่าเป็นศิลปินจากกรมศิลปากร (กรมศิลปากร, 2485) ข้อกำหนดดังกล่าวมีผลให้ผู้แสดงละครต้องปรับเปลี่ยนตัวเองเพื่อความอยู่รอด ผู้แสดงบางคนเลิกอาชีพแสดงละคร ผู้ที่จะหัดละครใหม่มีน้อยลง ผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสบางท่านเลิกแสดงและหยุดการถ่ายทอด โดยเฉพาะหม่อมเมืองซึ่งเป็นผู้ดำเนินการแสดงละครไทยมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (บุญนาค โทธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537, บุญยัง อุคม, สัมภาษณ์ 19 สิงหาคม 2537, ตง่า เพิ่มศิลป์, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2538, แดม บัวสะอาด, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2538, ฉนวน เพชรแท้, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2538, และ เตียม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 16 กันยายน 2538)

หม่อมเมืองได้ย้ายไปอยู่กับหลวงอัษฎวิชัย* (มิ่ง บุญนาค) บุตรชาย ผู้เป็นนายอำเภอที่แหลมฉบัง จังหวัดตราด (ละเมียด เจตจำนง, สัมภาษณ์, 11 ตุลาคม 2538) โดยให้หลาน ๆ ดำเนินการกับคณะละครต่อไป ดังนั้น ละครหน้าพระถาดจึงแยกออกเป็น 2 คณะ คือ คณะเทพทิมาน อยู่ในความควบคุมของนางทองอยู่ จันทร์สุข(ประธานสารกิต) และคณะพรหมทิพย์สุวรรณ อยู่ในความดูแลของนายสุวรรณ (วัน) จันทร์สุข (ทวี จันทร์สุข และสวัสดิ์ จันทร์สุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537)

* ดูภาพจดหมายของหลวงอัษฎวิชัยถึงหม่อมเมืองในภาคผนวก ก หน้า 274

แม้ว่าละครชาตรีจะรับงานแสดงละครไทยได้น้อยลง แต่งานละครชาตรีซึ่งนิยมใช้ แก้วตึนบนยังคงช่วยให้นักดนตรีอาชีพดำรงอยู่ได้ เช่น กลุ่มละครบางแก้ว ได้แก่คณะละคร ตาถิ่นขยายรับ ละครดาบุญขยายจั่ว และ ละครนางละม้าย ในภาวะที่มีงานแสดงน้อย กลุ่มละคร บางแก้วได้แก้ปัญหาด้วยการเดินโรงไปแสดงทางภาคใต้ที่จังหวัดชุมพร* ในการเดินทางหาก ไปทางน้ำต้องไปเรือต่อ หากไปทางบกต้องเดินเท้ารับจ้างแสดงรายทาง ใช้เวลาเดินทางไปกลับ และการแสดงแต่ละครั้งใช้เวลานานถึง 3 เดือน ได้รับเงินค่าจ้างแสดงประมาณคนละ 17 บาท (เที่ยง อินพันทั้ง, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2538) และก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ละครคณะ ดาบุญขยายจั่วได้เดินโรงไปแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งเหนือและใต้ แต่แต่ละครั้งใช้เวลาแรมปี บางปีได้รับค่าจ้างเพียง 16 บาท งานที่ชาวบ้านว่าจ้างให้แสดง ส่วนใหญ่เป็นการแสดง ละครชาตรีเพื่อแก้ตึนบน บางวันไม่มีผู้ว่าจ้างจึงต้องแสดงเพื่อแลกอาหาร การแสดงลักษณะนี้ ไม่ต้องแต่งหน้า** และไม่แต่งเครื่องละคร เพราะวันใดไม่มีผู้ว่าจ้างจะต้องนำเครื่องที่ใช้มาแรม เดือนออกฝั่งแคด กระทั่งเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 เมื่อทหารญี่ปุ่น*** ได้ยกพลขึ้น บกที่ อ่าเภอคลองวาฬ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ละครชาตรีที่กำลังเดินโรงอยู่แถบนั้น จึงมี โอกาสแสดงละครชาตรีให้ทหารญี่ปุ่นดู (เถียม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2538 และ เย็น เพิ่มศิลป์, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2538) และครั้งนั้นผู้แสดงได้รับรางวัลคนละหลายบาท พอที่จะเป็นทุนซื้อเครื่องละครใหม่ (แถม บัวศอาด, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2537)

ละครในเมืองเพชรบุรีนั้น ล้วนเป็นคณะเก่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 7 และเป็นลูกศิษย์ หม่อมเมืองทั้งสิ้น ได้แก่ คณะเทพพิमानของ นางทองอยู่ จันทรสุข และ คณะพรหมทิพย์ สุวรรณ ของนายวัน จันทรสุข ที่หน้าพระदान คณะฉลองศรี (เดิมคือละครยายมา) ที่วัดมหาธาตุ

* ประมาณปี พ.ศ. 2484 - 2487 ละครชาตรีที่บางแก้วได้เดินโรงไปแสดงที่ปักษ์ใต้ และมีโนห์ราที่ปักษ์ใต้เดินโรงมาแสดงที่บางแก้วเป็นประจำ (เสขย์ เกิดเจริญ (ชาวบางแก้ว), สัมภาษณ์, 29 พฤษภาคม 2538)

** ผู้แสดงอาวุโสจำนวน 5 ท่าน ให้สัมภาษณ์ว่า เครื่องแต่งหน้า ได้แก่ แป้งจีน และ ขมิ้นสำหรับทาหน้า น้ำหมึกใช้เขียนคิ้ว เขม่าก้นกะทะผสมกับน้ำมันทาขอบตา สีแดงทำขนม ใช้ทาปากและแก้ม ส่วนเครื่องแต่งกายแต่งยีนเครื่อง

*** สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 ญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกตามจุดต่าง ๆ คือ สงขลา ปัตตานี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร และ นครศรีธรรมราช (เพชรบุรี, 2537)

วรวินหาร คณะมณิทิพย์ (เดิมคือคณะละครขายควน) ที่ข้างเรือหน้า นอกจากนี้ ยังมีละครขายพลอย คณะละครครูศรีโส ที่ตำบลหัวสะพาน ละครขายผิว ที่ตำบลคลองยาง ละครขายฉัตร ที่หน้าพระลาน ละครขายจิบและละครขายแจ่มที่ตำบลเวียงคอย ในช่วงที่มีงานแสดงน้อยลงกลุ่มละครในเมืองส่วนใหญ่แสดงละครชาตรี และเริ่มนิยมให้มีราชคหน้าบาท (ทวี จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537, ทองหล่อ โดสฤต, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537, สมคิด มณิทิพย์, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2538 และ บุญนาค โทธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537)

จึงอาจกล่าวได้ว่า ในสภาพเศรษฐกิจตกต่ำ บ้านเมืองไม่สงบ การแสดงละครไทยได้รับความนิยมน้อยลง แต่ละครชาตรียังคงมีแสดงเพื่อการแก้สันทนาการ และเพื่อความบันเทิง ทำให้กลุ่มผู้แสดงละครชาตรีสามารถดำรงชีพอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 (พ.ศ. 2489 ถึงปัจจุบัน) เป็นช่วงที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงทำให้สภาพเศรษฐกิจอยู่ในสภาวะฟื้นตัว และวัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาพร้อมกับธุรกิจการค้า ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านมหรสพ และพิธีกรรมต่างๆ (วิมาลา ศิริพงษ์, 2537) เกิดกระแสความนิยมละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และดนตรีแบบตะวันตก (สุกัญญา สุจฉายา, 2525) ในด้านพิธีกรรม ซึ่งมักมีดนตรีไทย และละครเป็นสิ่งบันเทิงใจ ที่ได้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคม พิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธีโกนจุก หรือ พิธีทำขวัญ ค่อย ๆ หายไปจากสังคม ส่วนพิธีกรรมที่คงปฏิบัติอยู่ เช่น งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ได้ปรับเปลี่ยนตามความนิยมของสังคม โดยมีดนตรีสากล แผ่นเสียง และภาพยนตร์เป็นสิ่งบันเทิงใจแทนปีพาทย์และการแสดงละคร (วิมาลา ศิริพงษ์, 2537) สำหรับเมืองเพชรบุรี การแสดงละครชาตรีได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ละครชาตรีเมืองเพชร ได้แก่ ละครขายจิบ ละครขายพลอย ได้ปรับเปลี่ยนเครื่องดนตรีประกอบการแสดง โดยนำเครื่องดนตรีสากลคือ แตรวง เข้าผสมวงปีพาทย์ชาตรีบรรเลงประกอบการแสดงละครชาตรี (เดือน พาทย์ฤต, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2537 และ เติม มีเต็ม, สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2538) อย่างไรก็ตาม การแสดงละครชาตรีโดยใช้เครื่องดนตรีสากลได้รับความนิยมเฉพาะในช่วงแรกตามกระแสความนิยมเท่านั้น (สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 12 ตุลาคม 2537) ในภาวะการปรับเปลี่ยนดังกล่าวส่งผลให้ละครชาตรีเมืองเพชรขบเซาะลง และการหางานแสดงส่วนใหญ่เป็นงานแก้สันทนาการโดยนิยมนำชาตรีในพิธีกรรมตามแบบละครชาตรีดั้งเดิม (บุญนาค โทธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537) ทำให้การนำชาตรีได้รับการฟื้นฟูอีกครั้งหนึ่ง โดยครูละครชาตรีจากจังหวัดสมุทรสงครามคือ นางเนื่อง จันทรสุข ภรรยา

คนที่ 2 ของ นายสุวรรณ (วัน) จันทรสุข หัวหน้าคณะละครพรหมทิพย์สุวรรณ (หลานชาย หลวงอภัยพลรักษ์) ได้ถ่ายทอดการรำซัดชาติให้กับบุตรหลานคือ นายทวี, นายสมพงษ์, นายสอิจ จันทรสุข (ทวี จันทรสุข, สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537) นอกจากนี้ ยังมีครูผู้ถ่ายทอดการรำซัดชาติ (ไม่ทราบชื่อ) ให้กับกลุ่มละครบางแก้ว (เชื้อย เจริญทรัพย์, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2538)

ในสมัยรัชกาลที่ 9 ได้มีผู้กล่าวถึง และมีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับละครชาติเมืองเพชรบุรี ดังนี้ “ขึ้นชื่อว่า ละครชาติแล้ว เมืองไหนๆ ก็แสดงได้ไม่คิดเท่าชาวเมืองเพชร แม้ที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ แถวสนามมวย ช้างวัดคอกหมู ก็ยังมีละครชาติของเพชรบุรีไปตั้งอยู่ ใครหาไปแสดงก็แพงกว่าคณะอื่น ...” (ทรงชัย เจตบุตร และคณะ, 2505) นับว่าเป็นวัฒนธรรมสาขาหนึ่งของเมืองเพชรบุรี

นอกจากนี้ ในการเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าหญิงจุฬาภรณ์วลัยลักษณ์ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ ณ พระราชวังไกลกังวล จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แต่ครั้งมักจะมีละครชาติจากจังหวัดเพชรบุรีแสดงถวายเพื่อทอดพระเนตร (บุญยัง อุคม, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2537, ประพร น้อยเรือง, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537 และ ทองหล่อ โกลสกุล, สัมภาษณ์, 24 สิงหาคม 2537)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารีโปรดเกล้าฯ พระราชทานอนุญาตให้นางทองอยู่ ประสานสารกิต (จันทรสุข) เข้าเฝ้า เพื่อถวายคำอธิบายเกี่ยวกับละครชาติ และ นายสุวรรณ จันทรสุข ถวายบทละครเก่า เรื่อง ไชยทัต ซึ่งได้รับตกทอดมาจากหลวงอภัยพลรักษ์ ในงานฉลองข้างเขื่อน เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2521 ที่จังหวัดเพชรบุรี (ทวี จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537 และ บุญนาค โทธิสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 11 สิงหาคม 2537) ดังภาพที่ 6 หน้า 47

ลักษณะการสืบทอดละครชาติเมืองเพชรในสมัยนี้ เป็นการสืบทอดภายในเครือญาติ และผู้สนใจที่เข้ามาเป็นศิษย์ โดยการฝึกหัดตั้งแต่อายุ 6 - 10 ขวบ ขั้นตอนการฝึกเริ่มจากการเดินเสาออกกำลังขาทุกวันก่อนที่จะฝึกรำเพลงช้า เพลงเร็ว จากนั้นจะฝึกรำท่าบซึ่งเป็นการแสดงกิริยาเป็นท่ารำตามเนื้อเรื่องที่แสดง เช่น บทเป็น บทตาย บทไป บทมา บทนอน บทนั่ง ฯลฯ และฝึกรำวาคบท หรือ “ให้มี” คือปฏิบัติท่ารำเมื่อถูกอุ้งรับ พร้อมกับฝึกร้องเพลงตามบทละคร ต่อจากนั้นจึงฝึกไม้รบต่าง ๆ ฝึกรำหน้าพาทย์ เช่น เพลงเชิด เสมอ เชิดฉิ่ง กลองโชน และเพลงกลม ในการฝึกหัดนั้นมุ่งให้ผู้ฝึกมีความสามารถในการแสดงละครได้เท่านั้น

สำหรับเรื่องของพิธีกรรม การบริการมคธ่า ราชาชาติตรี ร้องเชญครุ ร้องประกาศโรงร้อง
 ก่าพรด พิธีส่งเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพิธีตัดสินบน ซึ่งล้วนเป็นพิธีกรรมของการแก้สินบน
 จะมีการถ่ายทอดให้เฉพาะเครือญาติเท่านั้น เพราะเกรงว่าศิษย์ที่มีความชำนาญทุกเรื่องจะแยก
 คณะและเกิดการแข่งขันกัน ซึ่งยังคงถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ จึงทำให้กระบวนการแสดง
 ละครชาตรีที่สืบทอดกันมาไม่ครบถ้วนแตกต่างกันไปในแต่ละคณะ ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของ
 ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกับครูฝึกละครชาตรี ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อทายาทของละครชาตรีไม่ได้นำ
 กระบวนการที่ครบถ้วนออกแสดงจะทำให้ขั้นตอนการแสดงลบลื่อนหายไปตามกาลเวลา
 (สอิ่ง จันทรสุข, สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2537, ประพร น้อยเรือง,
 สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537 และ สมคิด มณีทิพย์, เสี่ยม แก้วเนตร, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม
 2538)

ภาพที่ ๖

นายสุวรรณ จันทรสุข ถวายบทละครเรื่อง ไชยทัต แด่ สมเด็จพระเทพรัตน
 ราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ฯ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินในงานฉลองข้างเผือก วันที่ 26
 พฤษภาคม 2521 ณ จังหวัดเพชรบุรี

จากการสัมภาษณ์ผู้แสดงอาวุโสเกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีก่อน พ.ศ. 2500 พอจะลำดับการแสดงได้ดังนี้ (สมพงษ์ จันทรสุข, สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2537, สมคิด มณีทิพย์, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2538, ชันนาค อยู่สุข, สัมภาษณ์, 5 ธันวาคม 2538 และ เสียมพิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 ธันวาคม 2538)

1. พิธีทำโรง เป็นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้การแสดงประสบความสำเร็จ สำหรับโรงที่ใช้แสดงเจ้าภาพเป็นผู้เตรียมปลูกให้ โดยไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งถือเป็นทิศอัปมงคล ตรงกลางโรงมีเสากลางลำหลังคาใช้เป็นที่วางถังคถี (ที่ใส่อาหารการแสดง) และยังใช้ประกอบฉากโดยสมมติเป็นต้นไม้ เป็นนางที่คร่ำครวญถึง ดังคำกล่าวถึงบทเกี่ยวกับที่เรียกว่า บทโถมเตา เช่นในบทละครเรื่อง โคนบุตร ตอน พระโคนบุตรคร่ำครวญถึงนางสาวเกวว่า "เห็นเงาเสาศล้ายหมายว่าน้อง... โอใบ้ดมกุ่มกอดประคองเสา" (อนอม เพชรแท้, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2538) นอกจากนี้ยังมีเตียงตั้งหลังเสา คนตรีตั้งหน้าเสา ตรงกลางเป็นที่สำหรับแสดง ด้านข้างทั้งซ้ายและขวาเป็นที่พักของผู้แสดงและลูกคู่

2. การบูชาครู เป็นการระลึกถึงพระคุณครู เครื่องบูชาประกอบด้วยดอกไม้ รูปเทียน หมากพลู 6 คำ ไบจกและเงินกำนน 6 บาท ซึ่งเป็นค่ากำนนการแสดงและคนตรีเท่าๆกัน หัวหน้าคณะเป็นผู้บูชาครู

3. การโหมโรง เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนเริ่มการแสดงเพื่อบูชาครูคนตรีและเป็นการเตรียมความพร้อมของคนตรีก่อนการแสดง เพลงที่ใช้คือ เพลงชาตรี หรือ เพลงโหม

4. ร้องประกาศครู เป็นการร้องบทไหว้ครู เทพเจ้า หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอความเป็นสิริมงคล

5. ร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการเชิญเทพเจ้า หรือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่เจ้าภาพคิดสินบนไว้ให้มารับเครื่องสังเวยและดูการแสดง

6. รำถวายมือ เป็นการรำเพลงช้า เพลงเร็วถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ใช้ผู้แสดงประมาณ 4 - 6 คน หรือตามจำนวนที่เจ้าภาพคิดสินบนไว้ ตัวพระจะรำคู่หน้า ถัดไปจึงเป็นตัวนาง

7. ร้องประกาศโรง เป็นการร้องประกาศพระคุณครู บิดา มารดา ผู้แสดงนั่งบนเตียงร้องและรำตามเนื้อร้อง และมีลูกคู่รับ บทร้องที่ใช้เรียกว่า บทร้องนอก ซึ่งมีเนื้อร้องคล้ายกับโนราของชาวปักษ์ใต้ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 3 เรื่อง พิธีประกาศโรง)

8. รำซัดชาตรี หรือ รำซัดหน้าบท เป็นการรำเพื่อบูชาครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้แสดงจะรำที่พื้นหน้าเตียง บางคนจึงเรียกว่า รำหน้าเตียง การรำซัดชาตรีมีทั้งรำซัดเดี่ยว

ราชคฤ์ และ ราชคหุม์ ผู้แสดงแต่งกายยืนเครื่องพระ สวมเต็บ สวมเทริด หรืออาจใช้ปัญญาเหรีศ แทน ในกรณีที่ผู้แสดงมีความสามารถในการแสดงท่ารำเวียนตัวอย่างโนราตัวอ่อน

9. ร้องคำพริศ เป็นบทร้องขอความเมตตาจากผู้ชมก่อนการแสดงละคร โดยผู้แสดงนั่งร้องและรำบนเตียง (ดูบทร้องในภาคผนวก ข หน้า 276)

10. แสดงละคร เริ่มเรื่องด้วย ตัวพระเอกออกนั้งเมืองเล่าภูมิหลังของเรื่อง และดำเนินเรื่องจนถึงเวลาประมาณ 11.30 น. จึงพักการแสดง และเริ่มแสดงอีกครั้งในช่วงบ่ายเวลาประมาณ 13.30 น. จึงเริ่มโหมโรงบ่าย ร้องประกาศโรง และแสดงละครต่อจากช่วงเช้า หรืออาจจะแสดงเรื่องใหม่ ตอนใหม่ จนกระทั่งเวลาประมาณ 16.00 น.

11. พิธีดาเครื่องสังเวช เป็นการกล่าววาทอาหารที่ถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คนตรีตีกลองรั้ว ผู้แสดงเป็นพระเอก นางเอก และตัวตลกเป็นผู้ดาเครื่องสังเวช และหัวหน้าคณะใช้มีดหมอ (มีดตัดบน) ตัดหัวหมู และเครื่องสังเวชพร้อมกับบริกรรมคาถากำกับ โดยแบ่งใส่กระทง 4 กระทง นำไปวางไว้ที่โคนเสาของศาลเพียงตาทั้ง 4 มุม หากแสดงในวัดให้นำกระทงอาหารไปวางนอกกำแพงวัด เพื่อเช่นไหว้วิญญาณเร่วรอน จากนั้น หัวหน้าคณะใช้มีดหมอตัดกกชายหลังคาโรงแสดง

12. ร้องส่งเจ้า เป็นการร้องเชิญให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์กลับเมื่อจบการแสดง ตัวตลกต้องตัดบทโดยพูดว่า “สินบาทขาดสินบนให้ขาดกันในวันนี้” และหัวหน้าคณะจะเป็นคนเสียงร้องส่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผู้แสดงที่กำลังเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นถูกคู่รับ (เถียม พิมพ์สว่าง, สัมภาษณ์, 30 มกราคม 2539) จากนั้นผู้ทำพิธีจะใช้มีดหมอตัดชายหลังคาโรงแสดง เรียกว่า ประจุขาดพร้อมกับกล่าวว่า “ให้สินบนขาดกันในวันนี้” (สง่า เพิ่มสิน, สัมภาษณ์, 15 เมษายน 2538 และ ถนอม เพชรแท้, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2538)

13. พิธีดาโรง เป็นพิธีสุดท้าย โดยหัวหน้าคณะ หรือ หัวหน้านักคนตรีเป็นผู้เชิญธงแดงและกั้งมะยม ซึ่งผูกไว้กับเสากลางโรงในพิธีทำโรงก่อนแสดงออกจากเสากลางโรงเมื่อจบการแสดง (กำพริ้ว เพิ่มสิน, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2538)

จากการสัมภาษณ์ผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสหลายท่านพบว่า ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การแสดงละครชาตรีได้ปรับเปลี่ยนไปตามรสนิยมของสังคม โดยมีสิ่งที่เปลี่ยนไปดังนี้

1. โรงละครชาตรี ไม่นิยมมีเสากลางโรงเพราะความเชื่อเรื่องเสากลางโรงเป็นที่ประทับของพระวิษณุกรรมค้อย ๆ หมดไป และหัวหน้าคณะรุ่นต่อ ๆ มาไม่สามารถประกอบพิธีทำโรงได้ เสากลางจึงหมดความสำคัญ สำหรับของคติจึงย้ายไปผูกไว้ที่ขาเตียงค้ำซ้ายแทน อย่างไรก็ตามยังมีเจ้าภาพบางคนที่ยังสร้างเสากลางโรงอยู่บ้าง

2. พิธีกรรมบางอย่างหายไป เช่น บทร้องประกาศครูบางบท ร้องคำพริศ ร้องส่งเจ้า

และพิธีลาโรง เพราะผู้ทำพิธีขาดความชำนาญ ซึ่งไม่ได้รับการถ่ายทอดโดยตรง หรือได้รับการถ่ายทอดแต่ไม่ปฏิบัติเพราะยุ่งยากเสียเวลาตั้งหน้าตั้งตาจึงถูกทะเลาะและไม่ปรากฏในการแสดงในที่สุด

3. การลาเครื่องสังเวทเปลี่ยนจากหลังจบการแสดงช่วงบ่ายเป็น ทำพิธีก่อนพักการแสดงช่วงเช้า และหากไม่มีเสากกลางโรงก็ไม่ต้องมีพิธีลาโรง

4. เครื่องดนตรี หรือ เครื่องต่าง เดิมใช้ปี่พาทย์ชาตรี ประกอบด้วย ปี่ กลองตุ๊ก รำมะนา ฉิ่งและกรับ ประมาณ พ.ศ. 2500 เริ่มใช้ระนาดแทนปี่ เนื่องจากนักดนตรีที่เป่าปี่ได้มีน้อย ในบางครั้งใช้ตะโพน กลองทัดบรรเลงในการแสดงด้วย

5. เครื่องพระเดิมใช้เสื้อแขนยาวมีอินทรรฆู (รูปภาพที่ 7) เปลี่ยนเป็น เสื้อแขนสั้นไม่มีอินทรรฆู เครื่องนางนิยมใช้มงกุฎกษัตริย์แทนรัดเกล้าประดับศิระะ (รูปภาพที่ 8 และภาพที่ 9 หน้า 51) เพราะราคาแพง และไม่สะดวกในการใช้ ส่วนตัวตลก หรือผู้ที่ทำให้เกิดอารมณ์ขันนั้น เดิมผู้แสดงต้องสวมหัวล้านเป็นลักษณะเฉพาะตัว ต่อมาจะใช้หรือไม่ก็ได้ตามความสะดวกของแต่ละคน นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุที่ใช้ปักเครื่องแต่งกาย คือ ใช้เลื่อมแทนดิน เนื่องจากมีราคาถูกกว่า และทนต่อการใช้งาน

ภาพที่ 7

การแสดงละครชาตรีในพิธีกรรมรำถวายมือ ผู้แสดงแต่งกายขึ้นเครื่อง เสื้อแขนยาว คำนางตั้งรัดเกล้าชอก รัดเกล้าเปลว ตัวพระรำคู่หน้า ซึ่งการรำถวายมือของเพชรบุรี นิยมให้ตัวพระรำคู่หน้า ไม่จัดคู่พระ-นาง (ที่มาของภาพ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

รัดเกล้ายอดและรัดเกล้าเปลว
ของละครหลวงอภัยพลรักษ์
ปัจจุบันอยู่ในความดูแลของ
นายสมพงษ์ อินทร์สุข ผู้เป็นหลาน
(จันทิมา แสงเจริญ ถ่ายภาพ)

ภาพที่ 8 รัดเกล้ายอด

ภาพที่ 9 รัดเกล้าเปลว

ในช่วงระยะเวลาประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ได้เกิดกระแสอนุรักษ์วัฒนธรรมในสังคมไทย เป็นผลให้คนไทยเริ่มตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมไทย ในวิถีชีวิตของคนรุ่นก่อน ๆ อาทิ ความเป็นอยู่ การแต่งกาย การดนตรี รวมทั้งการละคร โดยพยายามที่จะอนุรักษ์สิ่งที่ยังคงเหลืออยู่ไว้ต่อไป (วิมาดา ศิริพงษ์, 2537)

ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยประเภทหนึ่ง ที่ได้รับการอนุรักษ์ด้วยการส่งเสริมและเผยแพร่ โดยจัดการแสดงเป็นงานประจำปีของจังหวัดเพชรบุรี จัดแสดง ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย เผยแพร่ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติให้ไปแสดงเผยแพร่ที่ประเทศอเมริกา และอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2537 กระทั่งปัจจุบัน ละครชาตรียังคงได้รับความนิยมแสดงเป็นละครแก้สับบน ซึ่งยังคงมีให้ชมได้เป็นประจำ โดยเฉพาะในวัดมหาธาตุวรวิหาร เป็นผลให้ผู้แสดงละครประกอบอาชีพต่อไปได้และยังคงมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าคณะที่ขึ้นป้ายรับงานแสดงจำนวน 28 คณะ พบว่าส่วนใหญ่ จะได้รับการฝึกหัดและเรียนรู้การแสดงละครชาตรีจากบรรพบุรุษ ผู้อื่นที่ไม่ใช่ลูกหลานหากสนใจก็จะสอนให้ แม้ว่าจะมีการปิดบังในเรื่องของพิธีกรรมบางอย่าง ซึ่งถ่ายทอดให้เฉพาะเครือญาติ แต่ส่วนของการแสดงละครได้ถ่ายทอดให้ศิษย์ในคณะโดยไม่ปิดบัง หากมีฝีมือก็ส่งเสริมให้แสดงเป็นคัวเอกในคณะ หรือบ้างก็แยกไปตั้งคณะเป็นของตนเอง และได้ฝึกให้ลูกหลานของตนเองต่อไป ดังตารางที่ 1 แสดงประวัติคณะละครชาตรีเมืองเพชรในปัจจุบัน และแผนภูมิคณะละครในครอบครัว และศิษย์ของหม่อมเมือง ในภาคผนวก ก หน้า 273

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 1 ประวัติคณะกรรมการเมืองเพชรที่ขึ้นป้ายรับงานแสดงในปัจจุบัน (พ.ศ.2539) ที่จังหวัดเพชรบุรี

ลำดับ	ชื่อคณะ	ที่อยู่ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ		ปีพ.ศ. ที่ตั้งคณะ	ผู้ถ่ายทอด / ความสัมพันธ์
			ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)		
1	พรหมสุวรรณ	217 อ.สุรพันธ์ ต.ท่าราบ อ.เมือง	นายสอชิง จันทรสฤษ	67	2507	นายบุตร จันทรสฤษ / บิดา นายสุวรรณ จันทรสฤษ / อา ได้รับถ่ายทอดจากมารดาคือ นางพรหม ซึ่งได้รับถ่ายทอดจากบิดาคือ หลวงอภัยพลรักษ์
2	เทพพิมาน	78 อ.โพธิ์กาเรือง ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางบุญมาก ไทริสวัสดิ์ สืบทอดคณะต่อจาก นางทองอยู่	80	2497	นางทองอยู่ คงทน (คณะเทพพิมาน) / พี่สาว ได้รับถ่ายทอดจากหม่อมเมือง และ นางอบ บุตรีหลวงอภัยพลรักษ์
3	ยอดเขาวมาลัย	107/3 อ.ราชดำเนิน ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางพเยาว์ สงวนทรัพย์	54	2509	นางทองอยู่ คงทน / พี่ ได้รับถ่ายทอดจากหม่อมเมือง และ นางอบ บุตรีหลวงอภัยพลรักษ์
4	พิศมัยวิไลลักษณ์	20 อ.เพชรพืด ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางละเมียด เจตจำลอง	65	2527	นางทองอยู่ คงทน / พี่ ได้รับถ่ายทอดจากหม่อมเมือง และ นางอบ บุตรีหลวงอภัยพลรักษ์

ลำดับ	ชื่อคณะ	ที่อยู่ ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ		ปี พ.ศ. ที่จัดคณะ	ผู้ถ่ายทอด / ความสัมพันธ์
			ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)		
5	มนตรีพิทย	5 วัดโพธาราม อ.เวียงเก่า ต.ท่าราบ อ.เมือง	นายสมคิด มณีทิพย์	72	2489	นางควน มณีทิพย์ / มารดา ซึ่งเป็นศิษย์ของหม่อมเมือง
6	ประทีปนิพิทย	หลังวัดพระทรง อ.เมือง	นางประเทือง ครั้นไพบุณย์	57	2500	นางควน มณีทิพย์ / ลูกศิษย์ ซึ่งเป็นศิษย์หม่อมเมือง
7	มนตรีเทพ	49 อ.กำแพงเมือง ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางบุญช่วย ทองนาค	59	2527	นางควน มณีทิพย์ / ลูกศิษย์
8	นาฏศิลป์แก้ว ประสิทธิ์	215/3 หมู่ที่ 2 ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางบุญธรรม จันทร์สุข (แก้วประสิทธิ์)	50	2515	นางควน มณีทิพย์ / ลูกศิษย์
9	ขวัญเมือง ประคิษฐ์ศิลป์	203 หน้าวัดโคใหญ่ อ.พงษ์สุริยา อ.เมือง	นางขวัญเมือง จันทร์สุข คู่แฉกคณะแทน นางทองหล่อ โดสฤต	40	2504	นางทองหล่อ โดสฤต / มารดา โดยถ่ายทอดจากนายแฉ่วนางผิว/ลุง,มารดา
10	เพชรสุภาพ (ชื่อเดิมแม่ผิว คลองยาง)	90/ก อ.โพธิ์กาสร้าง ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางสุพร ประสานสารกิต	57	2517	นางผิว สีสิม / ย่า และนายพ่วง / บิดา โดยรับถ่ายทอดจากนายผ้าว มณีทิพย์/บิดา

ลำดับ	ชื่อคณะ	ที่อยู่ ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ		ปี พ.ศ. ที่จัดคณะ	ผู้ช่วยทอด / ความสัมพันธ์
			ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)		
11	ทรเทพประสิทธิ์ (ชื่อเดิมแม่เทียน)	38 ถ.โพธิ์กาโร้ง ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางสาวอารีย์ น้าชม	41	2508	นางเทียน น้าชม / มารดา ได้รับถ่ายทอดจากหลวงทิพย์อาญา/ป้าทวด
12	บันเทิงศิลป์	8 ถ.มาศยวงส์ ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางอนงค์ เท็มศิลป์	37	2498	นางถนอม คล้ายทอง / มารดา ซึ่งเป็น ลูกศิษย์ของนางสาว สิทธิมา/ศิษย์หม่อมเมือง
13	บุญยงศิษย์ ฉลองศรี	203 ซ.ในวัดแก่นเหล็ก อ.เมือง	นางสาวบุญยง อุดม	65	2507	นางควน นางฉัตร และนางบุญมา ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหม่อมเมือง
14	ปทุมศิลป์	หลังวัดมหาธาตุวรวิหาร อ.เมือง	นางเต็มดวง วรรณนา	58	2507	นางปทุม วรรณนา / พี่สะใภ้ ซึ่งเป็นลูกศิษย์นางบุญมา คณะฉลองศรี
15	แม่ละออศรี	12 ถ.มาศยวงส์ ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางละออ พานศรี	63	2508	นางบุญมา คณะฉลองศรี / ลูกศิษย์
16	ชานนท์นาคะ ศิลป์	37/4 ซ.ในวัดแก่นเหล็ก อ.เมือง	นายอนุชา แดงอ่อน	43	2527	นางทองพูน แดงอ่อน / มารดา ซึ่งเป็นลูกศิษย์นางบุญมา คณะฉลองศรี
17	ประพรศิษย์ ฉลองศรี	206 ถ.บันไดอิฐ (วัดช้าง) อ.เมือง	นางประพร น้อยเรือง	55	2527	นางบุญมา คณะฉลองศรี / ลูกศิษย์

ลำดับ	ชื่อคณะ	ที่อยู่ ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ		ปี พ.ศ. ที่จัดคณะ	ผู้ถ่ายทอด / ความสัมพันธ์
			ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)		
18	เบญจาศิษย์ ฉลองศรี	99 อ.นอก ต.ท่าราบ อ.เมือง	นางบุญจา แก้วอินทร์	44	2536	นางบุญมา คณะฉลองศรี / ลูกศิษย์
19	จกรินทร์ นาฏศิลป์	18 หมู่ 2 ต.เวียงคอก อ.เมือง	นางเสียม แก้วมนตรี	57	2512	นางแจ่ม และนางจิบ / ลูกศิษย์ เป็นครูละครที่เวียงคอก/ลูกศิษย์หม่อมเมือง
20	ถนอมสะอาด ศิลป์	28 หมู่ 2 ต.เวียงคอก อ.เมือง	นางสะอาด ลอยไพยม	55	2515	นางแจ่ม และนางจิบ / ลูกศิษย์
21	อนงค์	22 หมู่ 2 ต.เวียงคอก อ.เมือง	นางอนงค์ จันทร์อำ	54	2517	นางแจ่ม และนางจิบ / ลูกศิษย์
22	จันทน ทัศนศิลป์	169 บ้านคอนหว้า ต.หัวสะพาน อ.เมือง	นางจันทน อดุสุข	67	2499	นางพลอย ทัศนาศนา / มารดา และนางศรีใส/ ลูกพี่ ซึ่งเป็นลูกศิษย์นางพร้อม ทัศนาศนา หม่อมเมือง
23	สุศรีนาฏศิลป์	28 บ้านคอนหว้า ต.หัวสะพาน อ.เมือง	นางทองคล้าย สุศรี	66	2505	ครูศรีใส และครูสมถวิล / ลูกศิษย์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์นางพร้อม ทัศนาศนา
24	นาฏยาพนม ศิลป์	134 หมู่ 10 บ้านคอนพุทรา ต.หัวสะพาน อ.เมือง	นางนาคยา พันธุ์สมิง	58	2517	นางจำลอง พันธุ์สมิง / มารดา ซึ่งเป็นลูกศิษย์คณะจันทนทัศนาศนา

ลำดับ	ชื่อคณะ	ที่อยู่ปัจจุบัน	หัวหน้าคณะ		ปี พ.ศ. ที่ตั้งคณะ	ผู้ถ่ายทอด / ความสัมพันธ์
			ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)		
25	ยอดรักสุนันทา	158 หมู่ 10 ต.หัวสะพาน อ.เมือง	นางสุนันท์ สิมเพราะ	47	2518	คุณศรีไส นางพลอย และนางจัน / ลูกศิษย์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์หม่อมเมือง
26	ละม่อมวิษุณ	31 หมู่ 3 บ้านดอนพุทรา ต.หัวสะพาน อ.เมือง	นางละม่อม วันเสื่อ	57	2506	คุณศรีไส / ลูกศิษย์
27	สี่พี่น้อง	86 หมู่ 1 ต.บางแก้ว อ.บ้านแหลม	นายถนอม เพชรแท้	69	2488	นายถนิน นางรับ นายบุญ นางจัว / ลูกศิษย์
28	สี่พี่น้อง ศาสดาหยุดี	96 บ้านถาน ต.ท่าเสา อ.บ้านลาด	นางประนอม อินทร์เนตร	56	2507	ครูวิเชียร / ลูกศิษย์ ซึ่งได้รับถ่ายทอดจากหม่อมเมือง

สรุป

ในช่วงแรกเป็นช่วงที่มีข้อจำกัดด้านเอกสารอ้างอิง ซึ่งปรากฏหลักฐานไม่ชัดเจนนัก จนถึงในช่วงที่สองเริ่มปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีชัดเจนขึ้น โดยผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

1.1 สมัยทวารวดีถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สมัยทวารวดีอยู่ในราวศตวรรษที่ 11 ถึง 16 เพชรบุรีได้พัฒนาเป็นรัฐขนาดใหญ่ปกครองโดยกษัตริย์ มีรูปแบบทางศาสนา และศิลปวัฒนธรรม จังหวัดเพชรบุรีในอดีตเป็นเมืองหน้าด่านและเมืองท่าที่มีทางออกสู่ทะเล ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับเมืองต่าง ๆ ภายในอาณาจักร เช่น นครศรีธรรมราช สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา ฯลฯ นอกจากนี้กษัตริย์หลายพระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเมืองเพชรบุรีในฐานะเมืองหน้าด่านในการป้องกันพระนคร ตลอดจนเป็นเมืองที่มีทัศนียภาพอันงดงาม เป็นเหตุให้กษัตริย์หลายพระองค์ทรงเสด็จแปรพระราชฐานที่เมืองเพชรบุรีหลายครั้งหลายหนด้วยกัน เช่น ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ สมเด็จพระพุทธเจ้าเสือ เป็นต้น จึงสันนิษฐานได้ว่า เมืองเพชรบุรีในสมัยทวารวดีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 น่าจะมีศิลปวัฒนธรรมเป็นของตัวเองและมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ดังปรากฏหลักฐานด้านศิลปกรรมในรูปโบราณสถานและโบราณวัตถุจำนวนมากในจังหวัดเพชรบุรีดังนั้น เมืองเพชรบุรีจึงน่าจะมีการแสดงนาฏศิลป์และดนตรี เพื่อความบันเทิงใจและในพิธีกรรมทางศาสนา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน

1.2 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางถึงปัจจุบัน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ปรากฏหลักฐานว่ามีละครหลวงโดยเสด็จมาถวายให้ทอดพระเนตรที่พระราชวังพระนครคีรี อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เพื่อความสำราญพระราชฤทัย และในงานสมโภชพระราชพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมี ละครของกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส และละครของสมเด็จพระยามหากษัตริย์วงศ์ ซึ่งมาปฏิบัติราชการอยู่ในเมืองเพชรบุรี ทำให้ชาวเมืองเพชรบุรีมีโอกาสได้ชมละครหลวงอยู่เนือง ๆ ส่งผลให้ชาวเมืองเพชรบุรีซึ่งมีการแสดงละครพื้นบ้านอยู่ก่อนแล้ว เกิดความตื่นตัว และได้รับอิทธิพลของละครหลวงในการพัฒนาการแสดงละคร ดังปรากฏคณะละครร่วมสมัย

จำนวน 5 คณะ คือ ละครหลวงอภัยพลรัตน์ ละครหลวงทิพย์อาชญา ละครคาปไต ละครชาย
ปุย และละครบางแก้ว ยิ่งไปกว่านั้น หลวงอภัยพลรัตน์ยังได้ทำการฝึกละครกับพวกชาวนอก
(ปักมได้) ที่สนามควาย ซึ่งเป็นแหล่งแสดงละครชาติ และได้อายทอดให้กับลูกหลานต่อไป

ในเวลาต่อมา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 การแสดง
ละครชาติเมืองเพชรยังคงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ดังหลักฐานที่ปรากฏชัดเจนว่า ละครของ
เจ้าคุณจอมมารดาแอมซึ่งแสดงอย่างละครหลวงจากกรุงเทพมหานคร ได้มาการแสดงมาสมโภช
ในงานพิธีต่าง ๆ และมีโอกาสได้แสดงแลกเปลี่ยนกับคณะละครของเจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์
ซึ่งเป็นเจ้าเมืองเพชรบุรีในขณะนั้นและเป็นละครในโรงใหญ่แสดงอย่างละครหลวง ผู้แสดง
ส่วนใหญ่เป็นหม่อมของท่าน เช่น หม่อมเมือง ซึ่งเป็นบุตรของหลวงอภัยพลรัตน์ที่ได้รับการ
ถ่ายทอดละครของหลวง และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความสามารถในการแสดงละคร โดยได้
พัฒนาละครอย่างของหลวง และเรียกละครที่ปรับปรุงใหม่ว่า “ละครไทย” ในสมัยรัชกาลที่ 6

นอกจากนี้ กลุ่มละครชาติบางแก้วได้แลกเปลี่ยนทำรำกับครูโนราจากจังหวัดชุมพร
และได้เดินทางไปแสดงในจังหวัดทางภาคใต้ โดยสังเกตพบว่า ละครชาติบางแก้วกับโนรา
ปักมได้มีส่วนที่คล้ายกัน เช่น บทร้องประกาศโรง ทำรำ ศิราภรณ์ ได้แก่ เทริด และหน้า
พราน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มละครชาติบางแก้วยังได้รับอิทธิพลละครไทยจากกลุ่มละคร
ในเมืองซึ่งเกิดกระแสนิยมละครไทยขึ้น ส่งผลกระทบต่อละครชาติทำให้ผู้แสดงบางคณะเลิก
อาชีพการแสดง และไปยึดอาชีพการเขียนฉากละครไทยซึ่งได้รับความนิยมสูงสุดในขณะนั้น
ส่วนผู้ที่ยังคงยึดอาชีพแสดงละครจะแสดงทั้งละครไทยและละครชาติตามที่มีผู้ว่าจ้างไปแสดง

การแสดงละครชาติได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง
และสภาวะทางเศรษฐกิจ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นช่วง
ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเหตุการณ์บ้านเมืองอยู่ในสภาวะวิกฤตการแสดงละครเป็นไปเพื่อ
การแก้สินบน และคณะละครดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเดินโรงแสดง จนกระทั่งสมัยพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้น แต่กระนั้นการแสดง
ละครชาติก็ยังคงมีอยู่สืบทอดต่อกันมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน หลังจากสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่
2 บ้านเมืองอยู่ในสภาวะฟื้นตัว วัฒนธรรมตะวันตกหั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยส่งผล
กระทบต่อการแสดงละครชาติ เพราะเกิดกระแสนิยมละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ และดนตรีแบบ
ตะวันตกแต่ได้รับผลกระทบเพียงระยะสั้น ๆ

ปัจจุบัน ละครชาตรีเมืองเพชรเป็นศิลปวัฒนธรรมที่ได้รับการอนุรักษ์ ด้วยการส่งเสริม และเผยแพร่ โดยจัดการแสดงเป็นงานประจำปีของจังหวัดเพชรบุรี และยังได้รับการสนับสนุนให้ไปแสดงเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ จนกลายเป็นมรดกของจังหวัดเพชรบุรี และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไปตามรูปแบบและโครงสร้างละครชาตรีเมืองเพชรที่ปรากฏในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย